

О. МИРОСЛАВ РПЕЦЬКИЙ

**Культура найдавніших мешканців
Західної України**

**Початки християнської віри, Церкви
і культури на Західно-Українських Землях**

1100-ліття св. Кирила і Methodія

Додаток

ВИДАВНИЦТВО ОТЦІВ ВАСИЛІАН
ТОРОНТО 1969

СТОРІНКИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ І КУЛЬТУРИ
ВИПУСК VIII

О. МИРОСЛАВ РІПЕЦЬКИЙ

**Культура найдавніших мешканців
Західної України**

**Початки християнської віри, Церкви
і культури на Західно-Українських Землях**

1100-ліття св. Кирила і Методія

Додаток

ВИДАВНИЦТВО ОТЦІВ ВАСИЛІАН
ТОРОНТО 1969

Видано завдяки субвенції ЙЕ Апостольського Візитатора для українців-католиків у Зах. Європі Кир Івана та допомоги ВПреп. о. Дамаскина Поповича, ЧСВВ, Алберта, Канада.

ПРИСВЯТА

Восьмий випуск «Сторінок з історії української Церкви і культури» присвячую ВПреп. о. Дамаскинові Поповичові, Чина св. Василя Великого, Письменникові і Редакторові в Мондер (Альберта, Канада), що подбав про видання друком сімох моїх популярно-наукових, історичних книжечок.

о. Мирослав Ріпецький

Хшаново к. Єлку, 15 квітня 1964.

З М І С Т

ПРИСВЯТА	7
I КУЛЬТУРА НАЙДАВНІШИХ МЕШКАНЦІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ	9
Вступне слово	11
Доба кам'яної культури на західно-українських землях	13
Мідяна і бронзова культура в Західній Україні	19
Племена доби залізної культури в Західній Україні	27
Римська культура на західно-українських землях	32
Старослов'янське плем'я анти і їхня культура в Західній Україні	35
Старо-українські племена дуліби, волиняки, бужани та білі хорвати і їхня культура	38
Побут, культура, релігії і письменність західно-українських стародавніх племен	42
Використана література	48
II ПОЧАТКИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ВІРИ, ЦЕРКВИ І КУЛЬТУРИ НА ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	51
Вступне слово	55

Місійна і культурна діяльність св. Кирила і Методія серед слов'янських племен . . .	57
Початки християнської віри і церкви в Галичині і в Закарпатській Русі-Україні . . .	61
Початки християнства на Холмщині і Волині	66
III 1 100 - ЛІТТЯ СВ. КИРИЛА І МЕТОДІЯ	71
Використана література	79
ДОДАТОК	81
Автобіографія о. Дамаскина Поповича ЧСВВ	83
Спогади з молодих літ — о. М. Ріпецький . . .	103

I.

КУЛЬТУРА НАЙДАВНІШИХ МЕШКАНЦІВ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Людською культурою називаємо усе матеріяльне і духове життя, що його люди витворили впродовж довгих тисяч літ.

Матеріяльна культура — це оброблення і перероблення природи на людський лад — від простого знаряддя і предметів первісних людей до виробів сучасної техніки. Поволі розвивалось людське життя і духовна культура людей — від первісного духового животіння до прегарних творів мистецтва, літератури й науки.

В передісторичних часах люди не знали письма і нема з тих часів історичних записок. В тих місцях, де люди жили в стародавніх часах, збереглися в землі всілякі пам'ятки — знаряддя і побутові предмети з різного твердого матеріялу, рештки землянок і осель, скелетових та тілопальних гробів і цвинтарів, які є цінним джерелом для пізнання матеріяльної і духової культури в передісторичних часах.

Вчені називають ХІХ століття — століттям археології, тобто науки про старинні пам'ятки передісторичних і клясичних культур, які походять від систематичних розкопок та принагідних знахідок.

Археолог-дослідник української старовини, Ярослав Пастернак, пише, що передісторичні часи тривали на західно-українських землях довгі тисячі років. Різні племена жили на наших землях і приносили свої культурні здобутки. Різні передісторичні культури розвивалися побіч себе в Західній Україні і досягли щораз вищого ступіня розвитку.

Введення християнства на західно-українських землях мало епохальне значення. Починається нова, християнська культурна доба українського народу. Христова наука відродила його духово і морально, піднесла його культурно та зрівняла з іншими християнськими народами. Християнська культура була заборолом наших предків в часах лихоліття і зберегла їх від заглади.

Автор

ДОБА КАМ'ЯНОЇ КУЛЬТУРИ НА ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Найдавніші сліди людського життя в Західній Україні походять із старої кам'яної доби. Знайдені пам'ятки кам'яної культури свідчать, що первісні люди стояли на дуже низькому ступені культурного розвитку. Вони виробляли з каменя потрібне їм знаряддя для здобуття поживи і дня оборони перед дикими звірами.

Археологи назвали тодішню культуру кам'яною і поділили її на стару, середню і нову кам'яну добу. Кам'яна доба тривала майже до II-го тисячоліття перед Христом.

Стару кам'яну добу названо «палеоліт» від грецьких слів: «палайос», що значить старий і «літос» — камінь.

Найдавніші мешканці Західної України в старій кам'яній добі вживали дуже простого знаряддя праці, передусім з облупаного каменя. Вони вели кочівничий спосіб життя і мешкали невеликими групами в печерах і глибоких ярах. Тодішні

люди переходили з місця на місце, збирали рослину поживу (придатні до їжі гриби, ягоди і корінці), полювали на звірів і ловили рибу. В старій кам'яній добі жили на західно-українських землях великі звірі — мамути (волохаті слони), носороги, печерні леви і ведмеді. В Старуні (повіт Богородчани, Галичина) знайдено в копальні воску не лише кістяки мамута й носорога, але шкіру та м'які частини тіла.

В пізнішому періоді старої кам'яної доби люди почали широко застосовувати нові матеріали для вироблення предметів праці. Із звірячої кости і рогу робили всілякі речі і прикраси, із шкіри виготовляли одяг і покриття землянок. Тоді мешканці Західної України навчилися користуватися вогнем і добувати його для своїх потреб. В середині землянок або біля них робили вогнища. Всі вони жили разом, спільно працювали, собі взаємно допомагали, разом поборювали всілякі труднощі та спільно оборонялись перед дикими звірами.

Первісні люди були подібні до людей деяких теперішніх племен в Африці й в Австралії. В найдавніших часах було небагато людських рас. Щойно пізніше людські раси почали змішуватися і так витворилися дві головні раси — довгоголових і короткоголових людей. Археологічні дослідження свідчать, що найстарша раса в Західній Україні була довгоголова.

Давні мешканці Західної України вірили в Бога і в позагробове життя. Історики пишуть, що від самих початків людського життя на землі не було ніде і ніколи таких племен, в яких затратилася віра в Бога. Вже на найнищому ступені культури люди вірили в божество, однак їхня віра не була правдива, бо вони мали фальшиві погляди про Бога.

Прихильники теорії (наукового погляду) англійського вченого Дарвіна говорять, що люди розвинулися з мавп подібних до людей. Теорія еволюції (розвою) Дарвіна дає фальшиву науку про походження людини від звірини. Вчені досі не доказали, що мавпа розвинулася в людину. Є велика різниця між людиною і мавпою. Історія людської культури дуже виразно вказує на окремішність людської природи і вищість людини над твариною. Вченим не вдалося знайти мавполюдів, тобто істот посередних між мавпою і людиною. Найбільші різниці між тілом людини і мавпи є в будові черепа. Тілесні різниці між людиною і мавпою є наслідком їх духової різниці. Тому в будові черепа, де міститься мозок, є велика різниця між мавпою і людиною.

Наші археологи знайшли в Галичині і на Волині багато кам'яного знаряддя із старої кам'яної доби: різакі, скробачі, ручні клини, головно в Касперівцях (повіт Заліщики), в Янові (повіт

Теребовля), в Глинянах (повіт Перемишляни), в Городку (повіт Рівне на Волині). Юрій Полянський відкрив в Галичині 30 стоянок із старої кам'яної доби. Левко Чикаленко знайшов в рівненському повіті на Волині найдавніші зразки кремінного знаряддя.

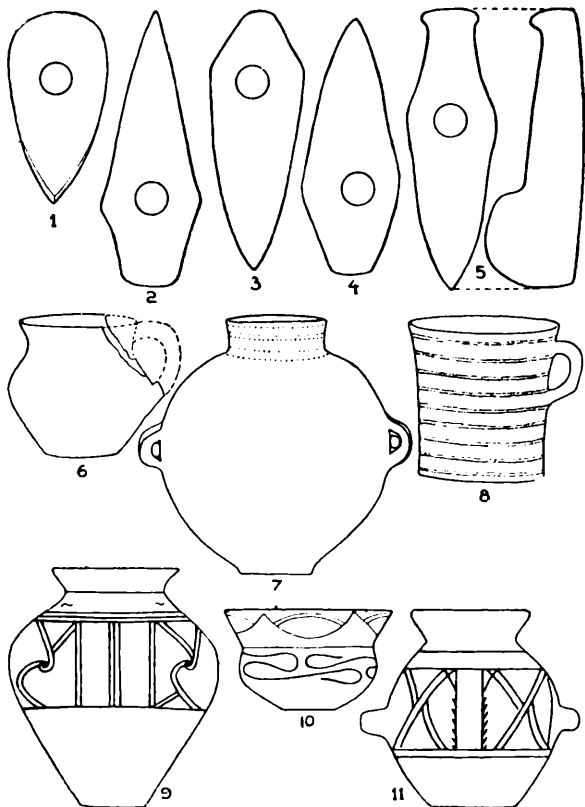
*

Після тисяч років старої кам'яної доби настала середня кам'яна доба, названа з грецької мови «мезоліт». Слово «мезос» значить середній. В середній кам'яній добі клімат став тепліший, бо тоді під впливом струї теплого повітря, почали таяти льодовики. Настали великі зміни в Європі. Виросли шпилькові й листкові ліси, в яких жили зубри, олені, лосі, дики тощо.

Тоді лук став основним знаряддям полювання і зброєю тодішніх людей. Вони виготовляли з кременя, кістки й рогу нові речі і знаряддя праці як ножі, долота, сверлики, вістря на списи, стріли, гребені, шила тощо. В Сокальщині і на пісковиц надмах Волині археологи відкрили останки вогнищ, землянок і робітень кремінного знаряддя з середньої кам'яної доби. Знайдено багато дрібних предметів, які застосовувалися як вкладки в кістяні оправи наконечників стріл, гарпунів і ножів.

*

Археологи пишуть, що в V-му столітті перед Христом настала нова доба кам'яної культури,

ЗНАХІДКИ КАМ'ЯНОЇ ДОВИ

Кам'яні топірці (Вербівник, повіт Броди; Добрусин повіт Жовква; Чернилява, повіт Яворів; Венгерка, по-повіт Ярослав).

Мальовані глиняні посудини (Городниця, пов. Городенка; Бучач; Кошилівці, повіт Тереховля).

кф 725

яку названо «неоліт» від грецького слова «неос», що значить новий.

В новій кам'яній добі прийшли великі зміни в способі життя людей, бо безперервні дощі спричинили дуже вологий клімат. Прибуло багато води в ріках, ставах і озерах. Люди переходять поволі до осілого життя, будують хати-ліп'янки і стають хліборобами. З'являються нові способи обробки кременя — шліфування і сверлення.

Великим досягненням культури в новій кам'яній добі було винайдення способу виробу глиняної посуду. Вона була початково негарна і неформенна. Спершу ліпили глиняну посуду руками, бо не знали ще гончарського круга. При кінці нової кам'яної доби удосконалюється виріб і форма глиняної посуду. Ту посуду добре випалюють і прикрашують гарними орнаментами.

В новій кам'яній добі жінки зайняли провідне місце в родинному житті і матір була головою родини. Ту стародавню форму родини називаємо «матріярхатом».

*

Над горішнім Бугом розвинулася в новій кам'яній добі місцева, так звана надбужанська культура, яка дуже поширилася на західно-українських землях. Археологи відкрили найбільше предметів надбужанської культури в Сокальщині і Брідщині.

Зразками гладженого кремінного знаряддя надбужанської культури є грубі двостінні сокири, які знайдено в Желехові, повіт Камінка Струмиллова і в Гонятині, повіт Грубешів. Старанно вироблене кремінне знаряддя (кремінні серпи, довгі ножі, серповидні пилки, наконечники стріл тощо) свідчать про різноманітний розвиток форм кремінного знаряддя в пізнішій добі надбужанської культури.

Археологічні знахідки з нової кам'яної доби вказують на похоронні звичаї тодішніх людей. На галицькому Поділлі і на південній Волині знайдено в 28 місцевостях т. зв. «скринькові гроби» із скорченими кістяками. В гробах збудованих з шістьох кам'яних плит були різні дарунки для померлих: глиняні посудини, кремінні сокири, бурштинові і кістяні жіночі прикраси.

МІДЯНА І БРОНЗОВА КУЛЬТУРА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

В половині III-го тисячоліття перед Христом настає в Європі доба мідяної культури. Тодішні люди почали використовувати мідь до виробу знаряддя і прикрас. Спершу обробляли мідь куванням. Пізніше винайшли спосіб лиття. Мідяні сокири виливали в глиняних формах.

1.

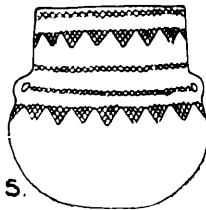
2.

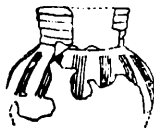
3.

4.

5.

6.

7.

КЕРАМІКА НЕОЛІТИЧНОЇ ДОВИ

1. Горщик культури волютової кераміки з Колодниці, стрийського пов. ($\frac{1}{6}$ пр. вел.). 2—5. Кераміка з подільських скринькових гробів: 2. Улашківці, чортківського пов. ($\frac{1}{3}$ прир. вел.); 3—4. Коцюбинці, гусятинського пов. ($\frac{1}{3}$ прир. вел.); 5. Чорні Води, камінецького пов. ($\frac{1}{3}$ прир. вел.); 6—7. Кераміка зі стоянок у Слотах анопільських на Підляшшу (6 — $\frac{1}{4}$, 7 — $\frac{1}{12}$ прир. вел.). За Козловським (1—5) і Шмітом (6—7) —

Із Закарпаття діставалися до Галичини мідяні речі торговельним шляхом, який йшов провалами Яблоницьким і Бойківським. Населення на галицькому Покутті міняло мідяні вироби за сіль з Молодятина і Уторопів. Археологи знайшли в Галичині чотири мідяні плоскі сокири, дві однобічні з дірою на топорище і дві двобічні сокири, два штиleti й інші мідяні речі.

В мідяній добі відбулися основні зміни в господарському житті стародавніх племен на західно-українських землях. Зросло значення мужчин в суспільному житті й у виробництві. Матріархальні родові відносини уступають патріархальному ладові, в якому мужчини займають провідне місце.

*

Характеристичною культурою мідяної доби в Західній Україні є трипільська культура, яку названо від села Трипілья на Київщині, де знайдено найбільше пам'яток тієї культури. Археолог Шовкопляс пише, що на українських землях від Дніпра до Карпат відкрили понад 600 осель трипільської культури з другої половини III-го тисячоріччя перед Христом. Багатими пам'ятками трипільської культури є мальовані глиняні посуди, різні мідяні предмети, кістяні молотки, камінні пряслички і зернотерки, глиняні фігурки людей і тварин.

Археологічні дослідження ствердили, що Трипільці займалися рільництвом і годівлею худоби. Вони засівали пшеницю, ячмінь, просо та зберігали зерно у великих глиняних посудинах й в спеціальних ямах. Трипільські оселі об'єднували велику кількість хат, будованих з дерева і глини. Гончарство досягло великої досконалості у племен трипільської культури. Виріб глиняного посуду, багатий формою і орнаментикою, свідчить про майстерність трипільських гончарів. В окремих приміщеннях були печі, в яких випалювали різні глиняні посудини і прикрашували їх заглибленим орнаментом у вигляді геометричних фігур. Найстаршими глиняними предметами трипільської культури є амфори (великі грушковидні начиння без ший) і півкулісті посудини з широким вінцем.

Пам'ятки трипільської культури збереглися в Галичині і на Волині в останках землянок і в могилах, де знайдено багато предметів. Про високий рівень трипільської культури на галицькому Поділлі свідчать гончарські вироби, знайдені в Кошилівцях, повіт Товстенське (Тернопільщина). Тут археологи дослідили численні знахідки трипільської культури і назвали її кошилівською. В Кошилівцях, в Дзвинячі і в Більчу Золотому над Серетом, в Городниці над Дністром і в інших місцевостях Галичини знайдено горщики різної фор-

ми, кухлики, миски й інші посудини з фарбованим орнаментом. В Голіградах, повіт Заліщики, відкрито кам'яні, проверчені топірці, кістяні молотки, пряснички і зернотерки.

На галицькому Поділлі і на південній Волині археологи знайшли у високих, до трьох метрів, могилах з доби мідяної культури скорчені кістяки без жадного обложення. В цих могилах були різні речі: глиняні посудини, кремінні топірці тощо.

*

Чиста мідь є м'яка, тому мало надається до виробу речей. Коли до міді додати трохи олива-цини, то постає твердий метал, який названо бронзою. Майстри виробляли з бронзи знаряддя праці, зброю і різні прикраси.

Початок доби бронзової культури припадає в середній Європі на перші сотки років II-го тисячеліття перед Христом. Археолог С. Березинська в науковій розвідці п. н. «Бронзовий вік на Україні» пише, що доба бронзи на Україні тривала майже тисячоліття. Процес появи і зникнення бронзових виробів затягнувся значно довше. У цей період основні знаряддя виробництва, — зброя й прикраси — виготовлялися з бронзи, а не з каменя, як у попередній період і не з заліза, як це почали робити в наступну, залізну добу.

В бронзовій добі трацьке плем'я Кімерійців, які жили між Дунаєм і Доном, під напором скитів зайняли Буковину, Покуття, Поділля і околиці Луцька на Волині. В своєму наїзді на західно-українські землі. Кімерійці зайшли здовж Дністра в Дрогобиччину і Самбірщину, де археологи відкрили їхні могили. Кімерійські бронзові мечі знайдено в Томашівцях, повіт Калуш, в Ланівцях, повіт Борщів і в Бурканові, повіт Підгайці. В кімерійських гробах скорчені кістяки були посипані червоною охрою, мінералом, з якого виробляли червону фарбу. Археолог Пастернак пише, що в бронзовій добі існували в Галичині дві культури: трацько-кімерійська і лужицька, на що вказують знахідки.

Поселенці з лужицькою культурою прийшли із Заходу на західно-українські землі, розташовані над Сяном і Бугом. В Галичині, в повітах Заліщики, Городенка, Чортків, Бучач і Терехівля знайдено багато трацьких бронзових предметів: одnobічні і двобічні плоскі сокири, штиleti, бразлети й інші речі. З лужицьких бронзових виробів відкрито в східній Галичині грубі вістря на списи, нашійники, бразлети, бляшаний посуд тощо. Археологи знайшли багато глиняного посуду і предметів лужицького виробу в розкопаних могилах коло Вільхового і Млинища на Волині.

В Комарниках, повіт Турка над Стриєм, викопали на парафіяльному ґрунті бронзовий скарб —

12 бронзових мечів з гарно виробленою ручкою, прикрашеною симетричними рисунками. Місцеві селяни переробили знайдені мечі на предмети щоденного вжитку. Парохові Комарник, о. Саломонові вдалося зберегти кілька мечів.

Великий скарб бронзових предметів відкрито також коло села Грушки, повіт Товмач, в Івано-Франківщині. У великому начинні знаходилось 13 бронзових сокир, 15 серпів, 2 наконечники на списи, 4 бразлети, шпильки і спряжки до одягу та 39 кусків бронзи. Коло Стеблівки на Рівенщині (Волинь) археологи відкрили бронзовий скарб, який складався з бронзових сокирок, начиння з бронзової бляхи, вискових кільців, бразлет і зброї.

Крім трацьких і лужицьких бронзових предметів знайдено на західно-українських землях виробу місцевого бронзового промислу. В Галичині і на Волині існувало місцеве виробництво бронзових предметів, як знаряддя праці, зброї і прикрас. Залишки бронзового виробництва дають уявлення про техніку виготовлення бронзових виробів у глиняних формах. Більшість бронзових виробів населення одержувало шляхом обміну своїх продуктів із сусідніми племенами.

В бронзовій добі заходили великі зміни в господарському і культурному житті Західної України. Щораз більше зростало значення хліборобства і невпинно збільшувалася продуктивність

господарств осілих племен. До обрібки ріллі вживано дерев'яних плугів і тяглової сили домашніх тварин.

*

Близько села Комарова, в повіті Галич (Івано-Франківська область) археологи відкрили оселю з бронзової доби, яка складалася з 20 хат. Кожна хата мала прямокутну піч. Здовж стін стояли великі глиняні посудини для зберігання збіжжя. Місцеву культуру названо комарівською. В околиці Комарова знаходиться ряд високих до трьох метрів курганів-могил. Під кожним курганом в неглибокій ямі, або в гробі з дубових колод, спочивав кістяк. В трьох могилах знайдено бронзову зброю і золоті речі. В одному кургані була коробка з бронзовими прикрасами.

Археологи відкрили на всій території Західної України багато осель і могил з доби комарівської культури. З розкопаних могил довідуємося про обряди зв'язані з хороненням померлих. В Буківці, Товмацький повіт, Івано-Франківської області, археологи знайшли останки великого костиря з недопаленими кістяками і глиняними посудинами, які відзначаються різновидністю форм і високою якістю виконання. Племена комарівської культури привозили із Закарпаття бронзове знаряддя праці, зброю і прикраси.

ПЛЕМЕНА ДОБИ ЗАЛІЗНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

В останньому тисячолітті перед Христом залізо виперло майже зовсім бронзові вироби із щоденного вжитку. Живі торговельні зносини причинилися до поширення залізних предметів у середній Європі. Археологи назвали цю добу залізною та поділили її на нову і стару. В старій залізній добі ціле галицьке Покуття, північну Галичину і Мармароцину на Закарпатті замешкувало споріднене з Траками плем'я, Костобоки. Археологи відкрили останки осель Костобоків в Голіградах, Зазулинцях і Новосілці Костюкової, Заліщицького повіту та в Тернопільській області. В оселях Костобоків знайдено великі глиняні миски й інші посудини з чорною лискучою поверхнею.

Археолог Коперніцький відкрив в Липиці, коло Рогатина, великий цвинтар Костобоків, на якому знайдено сотні попільниць, прикритих мисками і кам'яними плитками. В гробах були залізні фібіли (спряжки одягу), ножики, шила, спряжки до ременів й залізні та глиняні посудини.

*

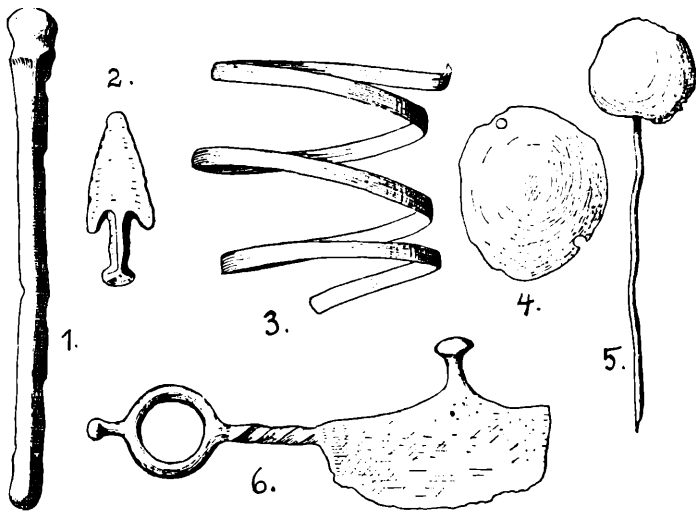
В залізній добі прибули з над балтійського моря племена Бастарнів та Скірів і оселилися в середущій Галичині і на Закарпатті. По них залишилися тілопальні, так звані підкльошеві гро-

би, в яких були попільниці з останками померлих, прикриті мисками, оберненими горі дном, немов кльоші. Тому названо ті гроби підкльошевици. Такі підкльошеві гроби знайдено в Ульвівку (Сокальський повіт), в Звенигороді (повіт Бібрка) та в інших місцевостях. В Скоморохах (повіт Сокаль) відкрито в кельтійському гробі золоті і срібні гроші-монети, роблені на зразок грецьких монет македонського короля Пилипа II-го з IV століття перед Христом. В V-му сторіччі перед Христом частина Кельтів перейшла на Закарпаття і осіла в околиці теперішнього міста Мукачєва, де археологи викрили численні пам'ятки залізної культури.

*

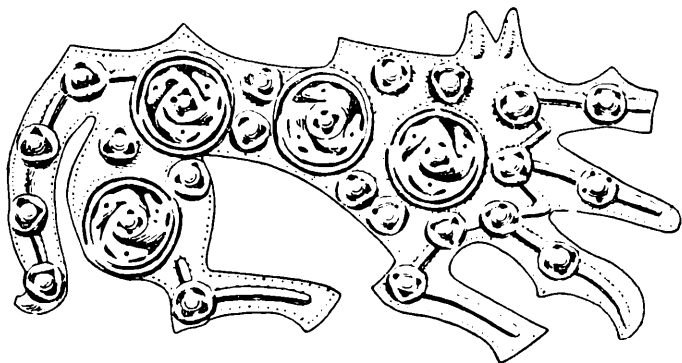
В новій залізній добі витворилася в Галичині своєрідна культура, яку названо висоцькою від села Висоцько (повіт Броди). Тут знайдено стародавній цвинтар і оселю нової залізної доби. Висоцька культура — це старовинна лужицька культура.

В околиці Борщєва, Заліщик і Городенки знайдено в землянках і могилах багато виробів висоцької культури. Археологи, перевівши досліди на великому стародавньому цвинтарі недалеко села Гончарівка на Волині, знайшли там різні предмети висоцької культури. Похоронний звичай племен висоцької культури був двоякий: тілопаль-

ВИСОЦЬКА КУЛЬТУРА

Бронзові предмети з погребця у Белзці, пов. Золочів: 1. Лита штабка сирівця. 2. Стрілка. 3. Бляшана спіраль. 4. Кругок з дірками до пришивання. 5. Глиця. 6. Бритва — усе $\frac{5}{6}$ п. в.

Золота фібула зі скарбу у Михалкові, пов. Борщів
За Гадачком

ний (лужицький) і скелетовий (трацький). В гробах відкрито глиняні посудини з насіченим і ритим орнаментом. Крім великих і дрібних посудин було в гробах багато глиняних фігурок. З цих часів походять обидва скарби, що їх найшли в Михалкові коло Борщева, в яких знаходилися золота чаша, дві діядеми, чотири бразлети й інші золоті предмети.

При кінці нової залізної доби (I-ше сторіччя перед Христом), прийшло до Холмщини і до Галичини германське плем'я, Вандали.

Найстарший цвинтар Вандалів у Галичині знайдено в Новому Дворі (повіт Сокаль). В гробах відкрито залізні списи, мечі, остроги, ножики, ключі і двовухі начиння (амфори). В Бендзюзі, коло Кристонополя (Сокальщина), відкрито тілопальні гроби Вандалів. В гробах були чорні, лискучі попільниці, всілякі предмети і зброя. Залізний меч і щит з круглою бляшаною охороною належали до зброї вандальських воїнів. В гробах жінок Вандалів знаходилися залізні пряжки, бразлети і кістяні гребені.

*

В половині II-го сторіччя по Христі появились в Західній Україні Готи. Це германське плем'я було найкультурнішим з усіх стародавніх племен. В своїй мандрівці з над Балтійського моря Готи втягнули в свої ряди слов'ян. Історик Кос-

труба твердить, що це були перші слов'янські виселенці. З їхньою допомогою Готи перемогли Вандалів і зайняли Галичину, Волинь та Закарпаття по ріку Тису. Пізніше Готи перейшли до осілого способу життя. Вони заклали велику державу між Доном і Дністром та почали творити свою оригінальну культуру.

З часів панування Готів на західно-українських землях походять численні готські цвинтарі, які археологи відкрили в Галичині: Псарах коло Рогатина, Сущині, повіт Тернопіль, в Підгайчиках Юстинових, повіт Тереховля, в Городниці, повіт Городенка, в Романовому Селі, повіт Збараж, а також на Волині: Городку коло Рівного і в Колках, повіт Луцьк.

*

В другій половині IV сторіччя по Христі прийшло з далеких азійських степів кочовниче тюркське плем'я Гуни. Вони розбили готську державу.

Археолог Богдан Януш в цінній праці п. н. «Передісторичні знахідки в Східній Галичині» подав понад 200 місцевостей, в яких відкрито пам'ятки з передісторичних часів: кам'яні, мідяні, бронзові і залізні предмети, глиняні та скляні посудини й інші речі, а також монети.

РИМСЬКА КУЛЬТУРА НА ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

В часах римського цїсарства (I-IV сторїччя по Христї) захїдно-українські землі були в живих торговельних зносинах з римськими наддунайськими колонїями. Римські купці приїзджали до Галичини, Волині, Буковини і Закарпаття, на що вказують численні знахідки римських монет і різних предметів римського бронзівництва, гончарства та склярства. Місцеве населення продавало римським купцям збіжжя, конї, шкіри, кожухи, пїр'я, мед й інші продукти, за що отримувало за плату римськими монетами, або мїняло продукти за вино, оливу, металевий, скляний та глиняний посуд і різні прикраси, як бразлети, намїста, спряжки тощо.

Археолог Ярослав Пастернак пише, що Рим підбив культурно захїдно-українські землі і держав їх через чотири столїття в колї своїх впливїв. Наші землі вступили тоді в нову епоху культури, яку археологи називають культурною добою римського цїсарства. В наслідок воєнних походїв Римлян, впливи римської культури дійшли до найдальших закутків новоздобутих провїнцій і сусїдних земель.

На захїдно-українських землях знайдено кількадесять тисяч римських монет, з яких бїльшїсть походять з I і II столїття по Христї. Знайдені

скарби римських монет в Колодрубці і Касперівцях (Заліщиччина), в Красієві, повіт Бучач, в Свистільниках і Ківерцях на Волині свідчать про торговельні зв'язки стародавніх мешканців Західної України з римськими наддунайськими провінціями в перших століттях по Христі, зокрема за панування цісаря Траяна (98—117 рр.), який найдалше поширив границі римської держави. Цісар Траян полишив згадки в українській усній словесності і в літературі княжою доби. В скарбах римських монет є майже виключно срібні монети, рідко золоті. Розміщення знайдених римських монет вказує на торговельний шлях від долишного Дунаю, здовж Дністра до Галичини і здовж Буга на Волинь. Другий шлях провадив долиною Прута впоперек північної Буковини на Покуття, про що свідчать знахідки римських монет в Чернівцях, Шипинцях і Кіцмані на Буковині і на Покутті. В часах римського цісарства долину Сяну лучив із східною Галичиною торговельний шлях, який переходив через Звенигород до нинішніх повітів Городок і Мостиська. На це вказують скарби римських монет, знайдені в Городку і в Мочерадах в Львівській області.

На великий вплив римської культури в Західній Україні вказують римські бронзові фігурки, спряжки і різні прикраси та двовухі начиння на вино (амфори) знайдені в Жабинцях, Камінці Великій, в Могильниці і в Заліссі, чортківський

ЗРАЗКИ РИМСЬКИХ ДИНАРІВ

ІЗ СКАРБУ В БОРОЧИЦЯХ, ГОРОХІВСЬКОГО ПОВ.

1. *Веспасіян (69—79).* — 2. *Траян (98—117).* — 3. *Адріян (117—138).* — 4. *Сабіна (†138).* — 5. *Антонін Пій (138—161).* — 6. *Антонін Пій (посмертний).* — 7. *Фавстина мати (†141).* — 8. *Люцій Вер (161—169).* — 9. *Люцилла (†183).* — 10. *Марко Аврелій (161—180).* — 11. *Коммод (180—192).* — 12. *Криспіна (†183).*

повіт, в Мишкові коло Заліщик і в Липині, рога-тинський повіт. В Галичині (Івано-Франківщина) знайдено бронзовий нашийник римського походження, а в Сокалі золотий перстень з самоцвітом, оздобленим різьбленими прикрасами.

Археологи відкрили в Галичині дві гончарські печі з римських часів: в Голині, повіт Калуш і в Струтині, повіт Долина. Цінною римською пам'яткою є відкриті в Звенигороді, повіт Бібрка, черепки з кільканадцяти різних глиняних посудин. Відтиснені на черепках дві печатки майстрів стверджують їх походження з I і II століття по Христі.

В численних місцевостях Карпатської України знайдено римські монети з доби римського цісарства, найбільше з часу панування цісарів Траяна, Адріана і Антоніна Пія. Археологи відкрили в Берестові, в долині Ляторчі, скарб римських монет з IV і V століття.

СТАРΟΣЛОВ'ЯНСЬКЕ ПЛЕМ'Я АНТИ І ЇХНЯ КУЛЬТУРА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

В II-му столітті по Христі почалася масова мандрівка старослов'янських племен із своїх осель над Балтицьким морем. Грецькі історики, які писали про слов'ян, після їхнього розселення, нази-

вали Антами тих слов'ян, які зайняли землі над Дністром і Дніпром. Анти жили над Дніпром, Бугом та Дністром і на Підкарпатті. Історик Дмитро Дорошенко говорить, що вчені досі не вирішили питання про розселення слов'янських племен і про їхню прабатьківщину. Грецькі і арабські літописці свідчать, що вже в IV столітті існував союз слов'янських племен — держава Антів. Антські князі виконували політичну владу і проводили військом, на що вказує медальйон (овальна прикраса в виді медалі) з IV століття.

Держава Антів — це перша слов'янська державна організація на українських землях. На думку історика Михайла Грушевського Анти є стародавніми предками українського народу. Автор історичних праць про слов'янську старовину, чеський історик Любор Нідерле, вважає Антами староукраїнське плем'я Волинян. Грецький письменник з IV-го століття Прокопій пише, що Анти є високого росту, дуже сильні і відважні. Вони ідуть на війну пішки і мають в руках невеликі щити та списи і вдягають панцирі (нагрудники). Анти дуже люблять свободу і не хочуть бути під чужою владою. Вони доброзичливі для чужинців, приймають їх гостинно і проводять, щоб їм не сталась якась кривда. Між Антами виринають часто суперечки, бо вони не вміють погодитися з чужою думкою. В них здавна є звичай, що збори громадян, тобто віче, порядкує всіми справами.

Дослідники стародавньої історії України кажуть, що грецькі історики вважали за Антів ті українські племена, в яких розвинулася черняхівська культура. Вона отримала свою назву від села Черняхова коло Житомира, де археологи відкрили багато пам'яток. Утворення тієї культури вказує на з'єднання кількох споріднених старослов'янських племен, які жили на українських землях в першій половині I-го тисячоліття по Христі. Археологи дослідили в Черняхові і в інших місцевостях понад 250 могил з III і IV століття по Христі і відкрили там різні глиняні посудини, предмети сільського господарства та багато прикрас. Знайдені глиняні посудини (миски різних розмірів та форм, горшки з високою шийкою, кубки) є прикрашені карбованим орнаментом і виготовлені старанно, з великою майстерністю. На Волині відкрито також після останньої війни кількасот осель черняхівської культури: в Костянці, Мирогоші і Волиці (Рівенщина). В хатах містилися глиняні і кам'яні печі. Деякі хати, яких стіни були сплетені з лози і обмазані глиною, мали по дві кімнати, або прибудову.

Черняхівська культура існувала на західноукраїнських землях ще в V і VI століттях по Христі, як свідчать знахідки в Галичині — Псарі та Городниця в Станіславівщині і Теребовля, Жабинці та Мишків у Тернопільщині. На Підкарпатті відкрито кількадесять високих могил (кур-

ганів) пам'яток черняхівської культури III-IV століть по Христі.

СТАРО-УКРАЇНСЬКІ ПЛЕМЕНА ДУЛІБИ, ВОЛИНЯНИ, БУЖАНИ ТА БІЛІ ХОРВАТИ І ЇХНЯ КУЛЬТУРА

Наш найдавніший літопис «Повість временних літ» подав короткі відомості про стародавні слов'янські племена, які жили на західно-українських землях. Надбужанські землі — Волинь, Холмщину і північну Галичину — замешкували Дуліби, Волиняни і Бужани. В південній Галичині і на Закарпатті, на території нинішніх Бойків і Лемків, жили Білі Хорвати, які на заході сусідували з польськими племенами.

Історик Микола Андрусак у своїх «Історичних нарисах» пише, що літописні оповідання про західно-українські стародавні племена є в кількох місцях поплутані. Літописні записки почали складатися в Києві щойно в 1099 році, коли вже загинула пам'ять про назви племен. Літописець називає Дулібів також Бужанами і Волинянами. Про Білих Хорватів, які жили по обидвох сторонах Карпат, літописець згадує ляконічно без визначення території їхнього поселення. Навіть при згадці про похід князя Володимира Великого на Білих Хорватів у 993 р., літописець не називає

їхнього города. В «Історії України» Миколи Голубця читаємо, що наш літописець не писав нічого про цих наших стародавніх предків, які жили в Західній Україні на землях між Дністром і Сяном, хоч тут були здавна розвинені торгівля, ремесло і суспільне життя. Археологи відкрили там стародавні городища та оселі, які свідчать, що тамошні мешканці вміли організуватися, ставити укріплення і боронитися під час воєнних наїздів.

*

Староукраїнське плем'я Дуліби визначалось вищою культурою. Знайдені предмети і срібні скарби з V і VI століть свідчать, що Дуліби мали торговельні зв'язки з далекими східними країнами — Персією і Візантією. В VI столітті Дуліби дісталися під владу степового, кочового племені Аварів, які знущалися над ними і навіть запрягали їхніх жінок до возів. Літописець називає Аварів Обрами і каже, що їх панування над Дулібами тривало коротко. Авари перейшли до Панонії (нинішня Угорщина) і поселилися там. В літописі є згадка, що в 907 році Дуліби взяли участь у поході Олега на Царгород. Пізніше племінна назва «Дуліби» затратилася.

*

Арабський подорожник з IX століття Масуді розповідає про слов'янське плем'я «Воліняна».

Назва «Волиняна» є однозначна з назвою Волинян, про яких знаємо з нашого найновішого літопису. Масуді свідчить, що Волиняни зорганізували державу, до якої належали інші слов'янські племена, які підчинялися володареві Мадзанові. Коли настала незгода між слов'янськими племенами, держава Волинян розпалася; кожне плем'я обрало собі окремого князя.

Столицею Волинян був город Волинь, розташований над річкою Буг, який дав назву волинській землі. В статті археолога Арсена Річинського читаємо, що на плоскогір'ї, яке тягнеться над Бугом аж до річки Гучви, знаходилася столиця Волинян, город-твердиня Волинь. Археологи відкопали тут глиняні посудини великих розмірів, крем'яні сокири, залізні мечі, довгі криві шаблі, олив'яні кулі і стріли. Над Гучвою здіймається т. зв. «Замчисько» півкруглої форми, довгої на 70 метрів. У віддалі одного кілометра видніє, висока на 4 метри, могила. Під час археологічних розкопок під городищем Волиня знайдено арабський, битий на мідяній блясі календар, шолом, залізний меч, вироби з рогу та кості і глиняний посуд з VIII до X століть. Ці речі вказують на те, що город Волинь був адміністраційним і торговельним осередком племені Волинян. Наш літописець згадує Волинь під 1018 роком.

*

Староукраїнське плем'я Бужани, жили над Бугом від його джерела на півдні до Дорогичина і Більська на півночі. Їх столицею був стародавній город Бужськ (нинішній Буськ). Німецький географ з IX століття пише, що Бужани мешкали в 251 оселях. Наш літописець згадує про різні городи Бужан — Городок, Сужейськ, Грабовець, Угруськ, Дорогичин й інші. Через Сужейськ, розташований над річкою Пором, притокою Вепру, провадив торговельний шлях з Далекого Сходу. Розкопки, проведені на сужейському городищі, виявили оборонний характер Сужейська. Знахідки: меч, бойова сокира, вістр'я до списів, стремена, стріли тощо, свідчать про те, що тут стояла військова залога. Археолог Олександр Волинський пише в «Нашій Культурі», що найціннішою пам'яткою сужейського городища є знайдені тут п'ять олив'яних печаток князя Давида Ігоревича, якого князювання в Бужську припадає на кінець XI століття.

*

В нашому найновішому літописі є відомість про підкарпатсько-наддністрянське плем'я Білих Хорватів, які жили над горішнім та середнім Дністром і по обох боках Карпат. В 907 році Білі Хорвати взяли участь в поході київського князя Олега Віщого на Візантію. Князь Володимир Великий відбув військовий похід проти Білих Хорватів

і зайняв Прикарпаття. Відомий подорожник і письменник, візантійський цісар, Константин Багрянородний (905—959) пише, що одна частина Білих Хорватів прийшла з Прикарпаття до Далматії, на побережжі Адріатського моря, перемогла Аварів і зайняла їхні землі. Друга частина Хорватів залишилася на Прикарпатті.

Білі Хорвати належали до держави старослов'янського племені Антів. В ІХ столітті Білі Хорвати заложили державу по обох боках Карпат і назвали її Білою Хорватією. Її західні кордони проходили між річками Вислоком і Дунайцем. Чеський історик Дворнік пише, що Білі Хорвати є стародавним сарматським племенем. В своїй мандрівці зі східних земель вони зайшли до Карпат і заволоділи місцевими слов'янськими племенами, з якими скоро засимілювалися. Історики твердять, що Білі Хорвати є предками наших Лемків та Бойків. Західними сусідами Білих Хорватів були польські Висляни.

ПОВУТ, КУЛЬТУРА, РЕЛІГІЇ І ПИСЬМЕННІСТЬ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ СТАРОДАВНІХ ПЛЕМЕН

Наш найновіший літописець каже, що староукраїнські племена різнилися між собою звичаями і побутом. Кожне плем'я мало свої звичаї,

обичаї і закони, однак багато спільного було в їхньому житті та побуті. Чужинці хвалили наших стародавніх предків за їхню привітність і щирість. Привітна та людяна вдача західно-українських племен відбилася на їх звичаях і законах. Кожне плем'я жило родинами. По смерті батька сини і дочки не ділилися майном, а спільно вели господарство під керівництвом старшого, найздатнішого члена родини. Така більша родина називалася родом. Такі роди в давніх часах були великі, бо до них належали також дальші свояки. Люди сходилися в спеціальних місцях на спільну раду, т. зв. віча, на святочні ігрища і на суди, на яких судили винуватців.

Наші стародавні предки поселювалися найчастіше в таких околицях, де кінчився ліс і починалися відкриті поля. Кожна родина поселювалася окремо одна від одної. Таку окрему оселю, немов хутір називали двором або дворищем. Кожна родина мала при своїй хаті поле, пасовисько, сіножать і ліс. Західно-українські племена займалися головно хліборобством. Для обробітки ріллі вживали дерев'яного рала із залізним наконечником і борони. Годівля худоби мала в давніх часах велике значення, бо було багато пасовиськ і лук. Про рільничий характер староукраїнських племен свідчать знайдені предмети матеріальної культури, старо-слов'янське словництво і календар. Стародавні мешканці західно-українських земель зай-

малися також бджільництвом. Вони споживали багато меду, продавали мед та віск і ними платили данину. Звірів полювали більше для шкір, ніж на поживи. Знали ткацтво, кушнірство і домашнє майстерство, при якому послуговувалися сокирою, долотом і кліщами.

*

Через західно-українські землі переходили кочові орди степовиків, від яких нашим предкам доводилось терпіти. Перед загрозою знищення і неволі, місцеве населення боронилося в укріплених городищах, які будовано на недоступних місцях — на високих горбах, на островах серед рік і мокляків чи багнищ. Городища мали звичайно плян кола і були обведені валами та ровами. Часто будовано городища при торговельних шляхах; поблизу городища поставало підгороддя, в якому поселювалися купці та ремісники. Тут відбувалися торги. Старшина, який володів у городищі, ставав начальником родів у цілій околиці.

Археологи відкрили в Галичині і Волині понад 450 городищ. Деякі городища були такі великі, що до їх будови треба було багато соток робітників упродовж довгих років.

*

Віра наших стародавніх предків була поганська, проте їх релігійний світогляд спирався на вірі в одну найвищу істоту і на почитанні померлих

предків. Найвищий Бог виступав під різними назвами. Найбільшу почесьт віддавали Дажбогові, давцеві всякого добра (слово «Бог» означає добро і давець добра). До головних богів належали «Перун» — бог грому, «Сварог» — бог огню, «Стрибог» — бог вітрів, «Волос» — бог домашнього вогнища та господарства і опікун худоби. Багато було другорядних божеств, яких назви залишилися в народній словесності: русалки, мавки, водянки, лісовики, домовики й інші.

Староукраїнські племена вірили, що померлі живуть по смерті далі і можуть з'являтися людям. Вони уявляли собі, що праведники проживають щасливо в раю. Святкували мертвецький Великдень, присвячений пам'яті померлих предків. Померлих ховали в землі, або спалювали на костирі. В могилах наших поганських предків знайдено кістяка з останками одягу з льняного і конопляного полотна, ремінні пояси, шкіряні торбинки, жіночі намиста, нашійники і всілякі прикраси, головно зі срібла. Мерцям давали до гробів поживу в глиняних посудинах.

Для наших поганських предків прегарна природа була неначе величавим божим храмом. Вони приносили жертви богам і молилися в спокійному місці — в лісі в тіні старих дерев, над річкою або при вогнищі. Були також святилища т. зв. капища, де відправлялися релігійні обряди. У великій пошані були чародії-знахори, яких називано

«волхви». Вони лікували людей і займалися ворожбою. Ідоли були переважно дерев'яні, роблені «ножем і сокирою», як каже літописець; також кам'яні і металеві. В багатьох місцевостях Західної України знайдено старовинні кам'яні ідоли. В Липиці коло Рогатина (Львівська область) знайдено кам'яного ідола з чотирма головами, а в Іванківцях над Дністром три кам'яні статуї богів. В 1848 році відкрито в річці Збруч, поблизу села Личківці, кам'яного ідола. Ідол виконаний з місцевого вапняка, високий на 2,70 м. Його названо «Світовид». В долішній частині «Світовида» зображено людину навколішках з піднесеними до гори раменами. В середушій часті ідола бачимо людську подобу в довгій до колін шаті. Горішня частині «Світовида» зображає молоду постать із шапкою. Ідол «Світовид» є збережений в музеї Академії Наук у Кракові.

*

В українській усній словесності збереглися згадки про свята і обряди наших стародавніх племен. Наші прадіди святкували прихід весни піснями-веснянками і гаївками та весняними іграми. Гаївки — це мелодійні пісні і забави, які висловлюють життєрадість, весняну свіжість і життєву силу. В червні наші поганські предки обходили свято «Купала»; палили вогні, співали і танцювали. Дівчата пускали вінки на воду і ворожи-

ли собі. Під осінь справляли свято «обжинок», як подяку богам за зібрані плоди. Наймилішим зимовим святом була «Коляда» або «Корочун», свято бога сонця, що починає знову виявляти свою силу. Тоді варили багато страв, вносили до хати сніп т. зв. «дідух», кидали в стелю пшеницю з медом і ворожили, який буде урожай.

Історик українського письменства, Сергій Єфремов, пише, що можна напевно говорити про якесь письменство наших прадідів ще перед прийняттям християнства, бо знаки для письма вже були. Болгарський письменник з кінця IX століття Храбр свідчить, що поганські слов'яни писали «чертами і ризами» (рисами і карбами). В «Життях св. Кирила» записано, що св. Кирило стрінув у Херсонесі (Корсуні) чоловіка, який розмовляв руською мовою і мав церковні книги — євангеліє і псалтир — писані «руськими писмени». В старовинній пам'яті нашого письменства «Крехівській Палії» говориться, що «грамота руська явилася Богом дан Русину і від неї научився филозоф Константин (св. Кирило) і зложив і написав книги руським гласом».

Стародавні, західно-українські племена провадили війни та заключали мирні договори і вели торгівлю з Візантією, з арабськими і скандинавськими краями. Тому їм була потрібна письменність.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрусяк Микола*: «Історичні нариси, Краків 1940.
2. *Грушевський Михайло*: «З історії релігійної думки на Україні», Львів 1925.
3. *Голубець Микола*: «Велика історія України», Львів 1935.
4. *Дорошенко Дмитро*: «Нарис історії України», том I, Варшава 1932.
5. *Крип'якевич Іван*: «Українське життя в давні часи», Львів 1932.
6. *Крип'якевич Іван*: «Історія української культури», Львів 1937.
7. *Коструба Теофіль*: «Історія України», Станиславів 1938.
8. *Кобільник Володимир*: «З археології Бойківщини», Самбір 1933—1935.
9. *Лежогубський Теодозій*: «Теорія розвою», Жовква 1910.
10. *Лежогубський Теодозій*: «Нариси стародавньої історії України», Київ 1937.
11. *Пастернак Ярослав*: «Коротка археологія Західної України», Богословія, Львів 1933.

12. Пастернак Ярослав: «Археологія Галичини», «Життя і знання», Львів 1934.
13. «Повість временних літ», ч. I, Львів 1929.
14. Сосенко Ксенофонт: «Пражерело українського релігійного світогляду», Львів 1923.
15. Janusz Bohdan: «Zabytki przedhistoryczne Galicyi wschodniej», Lwów 1918.
16. Залізник Микола: «Нариси з історії людської культури», Львів 1938.
17. «Śladami dawnych kultur», Warszawa 1954.
18. Річинський Арсен: «Старий город Волинь», Львів 1938.
19. Березанська С.: «Бронзовий вік на Україні», Київ 1964.

II.

ПОЧАТКИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ВІРИ, ЦЕРКВИ І КУЛЬТУРИ НА ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

АПОСТОЛИ СЛОВ'ЯН, СВ. КИРИЛО І МЕТОДІЙ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Христова віра почала ширитися в Західній Україні в другій половині IX століття, тобто на сто років перед загальним хрищенням українського народу за панування князя Володимира Великого.

Дослідники початків християнської віри, Церкви і культури в Західній Україні пишуть, що місійна і культурна діяльність апостолів слов'ян, св. Кирила та Methodія і їхніх учнів-місіонерів, започаткувала християнство на західно-українських землях. Творці слов'янського обряду, св. Кирило і Methodій та їхні учні, проповідували Христову науку серед староукраїнських племен, які жили в галицькому Підкарпатті, Закарпатській Русі і західно-українських землях між Сяном, Бугом і Дністром. Христове зерно, засіяне св. Кирилом і Methodієм, зійшло та розвивалося в Західній Україні і довело до великого розквіту української Церкви та культури в княжих часах, у XI—XIII століттях.

МІСІЙНА І КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ СВ. КИРИЛА І МЕТОДІЯ СЕРЕД СЛОВ'ЯНСЬКИХ ПЛЕМЕН

Брати Кирило і Методій, які походили з грецького міста Солуня і знали слов'янську, староболгарську мову, прибули в 863 році до Велеграду, столиці Велико-Моравської держави. Вони почали місійну працю серед слов'янських племен у зрозумілій для них слов'янській мові. До Велико-Моравської держави належали тоді також західно-українські землі. Св. Кирило, який перед вступленням до монастиря мав ім'я Константин, склав окрему слов'янську азбуку, яку мовознавці називали «глаголицею». Історик української Церкви, Степан Томашівський, пише, що «глаголиця» зберегалася в хорватських церковних книгах первісного слов'янського обряду і в старих рукописних пам'ятках. Автор «Граматики церковно-слов'янської мови в українській редакції», о. Дамаскин Попович ЧСВВ, пише, що в Болгарії заступлено глаголицю новою азбукою, що її продумав, мабуть, св. Климентій, учень св. Кирила, на основі грець-

ких великих букв і назвав її в честь свого вчителя «кирилицею». Тепер вживають кирилиці всі ті слов'яни, що прийняли Христову віру з Візантії.

Солунські брати Кирило і Methodій переклали на слов'янську, староболгарську мову все, що було потрібне до відправи Служби Божої, св. Літургії: ектенії, богослужбові молитви, євангелії й апостоли. Староболгарська мова, яку названо церковно-слов'янською, була тоді зрозумілою для всіх слов'янських народів. Св. Кирило і Methodій склали окремий слов'янський обряд, який був посереднім між грецьким і латинським. Папа Андріян II, в 869 році затвердив і поблагословив богослужбові книги в слов'янській мові. Тоді св. Кирило і Methodій відправили першу Службу Божу слов'янською мовою в римській церкві Пресвятої Богородиці. Коли св. Methodій став архієпископом моравської митрополії, то богослуження в слов'янському обряді поширилися в усіх землях, що належали до Велико-Моравської держави. Словаки, чехи, поляки й українці мали змогу слухати Службу Божу в зрозумілій їм слов'янській мові. Св. Methodій, людина сильної волі і незламного характеру, не зважав на жодні перешкоди та ворожі затії. Він здійснив задум відправи Служби Божої слов'янською мовою. Ні завзяті наступи ворогів слов'янського обряду, ні трилітня в'язниця не зламали Апостола слов'ян св. Methodія.

Кирило-Методіївські місіонери вчили людей Божих правд, викорінювали поганські звичаї й забобони та заохочували до побожного, християнського життя. Західно-українські землі є освячені місійною працею Апостолів слов'ян св. Кирила і Methodія та їхніх учнів-місіонерів. Св. брати Кирило і Methodій були апостолами церковної єдності, за яку трудилися і терпіли. Вони стояли твердо при правному патріархові Ігнатію, який зберігав тісну зв'язь з Апостольською столицею і високо держали ідею єдності Христової Церкви в часі своєї місійної праці між слов'янськими народами.*)

Після смерті архієпископа св. Methodія в 885 році залишилося коло двісті слов'янських священиків, з яких прославилися найбільше, п'ять: Горазд, Климент, Наум, Лаврентій і Ангеляр. Своїм наступником св. Methodій вибрав Горазда, який походив з Моравії. Климент став першим болгарським єпископом «слов'янської мови», як його названо в Болгарії. Тоді латинонімецьке духовенство почало переслідувати священиків слов'янського обряду, усувало слов'янську мову з богослужень і нищило слов'янський характер Церкви у Велико-Моравській державі.

*) В першому випуску «Сторінок з історії української Церкви і культури», який появилася в 1952 році у видавництві оо. Василіян в Мондері (Канада), подано відомості про життя і діяльність Апостолів слов'ян св. Кирила і Methodія.

Переслідувані священики покидали Моравію, Чехію та Панонію і шукали захисту в хорватів, болгар, сербів, поляків й українців. Методіївські священики завели в них слов'янську богослужбну мову, поширювали слов'янські книги і закріплювали християнську віру. Велику частину переслідуваних методіївських священиків прийняла Болгарія. Болгарський цар Борис I щиро заопікувався священиками-втікачами, також його син і наступник цар Симеон. З Болгарії поширилися богослуження в слов'янській мові в інших слов'янських країнах.

*

Велике значення історичного діла св. рівноапостольних Кирила і Методія є в тому, що вони переклали богослужбні книги на слов'янську мову. Вони ввели слов'янську, староболгарську мову в письменство і поклали тривкі основи під будову освіти і культури серед слов'янських народів.

Академік Ніколаєвський пише, що в місійно-культурній діяльності св. Кирила і Методія треба шукати початків письменства в Русі-Україні. Церковно-слов'янська мова, в якій до нинішнього дня відправляються богослуження в наших церквах, мало різнилася від тодішньої народньої, старо-української мови. Вона стала на Русі-Україні літературною мовою в княжій добі. З прийняттям християнства появилoся на Русі-Україні найстарше сло-

в'янська письменство, що прийшло з Болгарії, з якою наші предки плекали живі зв'язки. Історик української Церкви, Іван Власовський, пише, що роля Болгарії в ділянці християнської освіти і культури в Русі-Україні була велика. Посіяне зерно християнської науки і культури виростало і довело до великого розвитку релігійно-морального і освітнього життя всіх слов'янських народів.

ПОЧАТКИ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ВІРИ І ЦЕРКВИ В ГАЛИЧИНІ І В ЗАКАРПАТСЬКІЙ РУСІ-УКРАЇНІ

Історик української католицької Церкви, Григор Лужницький, пише, що християнство прийшло на галицькі землі радше з Моравії, як з Візантії. Апостоли Слов'ян, св. Кирило і Methodій, мабуть, принесли Христову віру до Галичини, коли переходили з мощами св. Климентія, папи римського, до Моравії галицьким шляхом. Археологи відкрили на терені княжого города Галича фундаменти численних церков, між іншими також церкви св. Кирила і Methodія, які свідчать про те, що християнство мало тут стародавню традицію.

Коли св. Кирило і Methodій та їхні місіонери проповідували Христову науку в західно-українських землях, в городі Перемишлі володів місцевий племінний князь, який прийняв хрищення в

слов'янському обряді. Новозаведене християнство було під його опікою й охороною. Стародавнє передання пов'язує закладення города Перемишля з іменем слов'янського князя Перемислава. Історик Микола Голубець пише, що знайдені в Перемишлі і його околиці всілякі предмети з передісторичних часів свідчать про те, що город Перемишль існував вже перед слов'янською добою, хоч може під іншою назвою.

Можна, з великою правдоподібністю, прийняти, що при кінці IX або на початку X століття засновано в Перемишлі єпископство слов'янського обряду. Історик Михайло Грушевський пише, що єпископський престіл був заснований в Перемишлі в початках християнства на галицьких землях.

Археологи Жакі і Куниш доконали ревеляційних відкрить на Замковій Горі в Перемишлі в 1958—1960 роках. Вони відкопали при західній замковій стіні фундаменти ротунди (круглої церкви), покладені з брил тесаного каміння. Камінні брили були споєні цементовою заправою, подібною до заправи церкви-ротунди з X століття, яку археологи відкрили в Кракові. Коло церкви знайдено залізні наконечники й вістря ножів, стріли, останки скляних бразлетів, прясниці з рожевого волинського каміння, черепки глиняних посудин й інші речі. Археологи кажуть, що плян і конструкція перемиської церкви-ротунди та знайдені речі

вказують на те, що вона походить з половини X століття.

*

Історики української церкви пишуть, що Кирило-Методіївські місіонери проповідували Христову науку серед предків наших лемків і бойків, — Білих хорватів, які жили в Галичині між річками Попрадом, Сяном і Дністром та на Закарпатській Русі-Україні від Теремлі до Попраду. Галицьке Підкарпаття і Закарпатська Русь належали тоді до Велико-Моравської держави і називалися «Біла Хорватія».

В «Короткому огляді історії Лемківщини» о. Стефана Ядловського читаємо, що з Велеграду, престольного міста св. Methodia, вели організаційні місійні шляхи на Лемківщину. Краків знаходився на місійному терені архієпископа св. Methodia. В давнину були в Кракові церкви і монастирі слов'янського обряду. Перші краківські єпископи Прохор і Прокулф були методіївськими єпископами слов'янського обряду, на що вказують їхні східні імена. Предки наших лемків та бойків зберегли слов'янський обряд й українську культуру, бо за княжих часів вони належали до Київської держави, а пізніше до Галицько-Волинської.

Польський літописець Галл свідчить, що в Польщі, в Західній Галичині, за панування короля Болеслава I, священники відправляли Службу Бо-

жу в слов'янському обряді. Гроші Болеслава I мали слов'янські написи кирилицею. Записки про краківських єпископів виявляють, що в Кракові були одночасно два єпископства — слов'янського і латинського обрядів. Усування слов'янського обряду почалося в Польщі за панування Болеслава I. Київський Патерик розповідає про переслідування священиків слов'янського обряду в Польщі. Літописець Галл пише, що вірні зробили великий бунт проти польської влади за те, що вона проганяла з Польщі священиків слов'янського обряду, і виступали проти латинських єпископів та священиків, яких побили камінням. Переслідування священиків слов'янського обряду potwierджує чеський літописець Косма з Праги.

*

Церковна традиція каже, що при кінці IX століття в місті Мукачеві на Закарпатті засновано єпископство слов'янського обряду. В історичній розвідці, поміщеній у шематизмі Мукачівської єпархії, читаємо, що єпископський престіл був установлений у Мукачеві перед приходом Гунів на Закарпаття і він підлягав Моравській митрополії.

Історик о. Василь Гадзєга, автор численних розвідок і статей з історії Церкви і культури в Закарпатській Україні, пише, що Апостоли слов'ян, св. Кирило і Методій, після поширення Хри-

стової віри в Києві, прибули до Моравії. Їхні місіонери проповідували Христову науку на Закарпатській Русі-Україні і тоді засновано Мукачівське єпископство. Коли Гуни в 902 році напали на Велико-Моравську державу, то священники слов'янського обряду з Моравії і Чехії втікали перед переслідуванням Гунів на Підкарпаття і тут вели місійну працю. Населення прийняло їх радо і дало всіляку допомогу.

Історики української церкви пишуть, що князь Володимир Великий спроваджував з українського Закарпаття священників слов'янського обряду. По смерті князя Володимира Великого угорські королі Арпадовичі, які заволоділи Закарпаттям, дружили з київськими князями. Вони будували церкви і монастирі слов'янського обряду в Закарпатській Русі-Україні. Угорський король св. Стефан I назначив свого сина Ємерика князем нашого Закарпаття. Монахині Василіянки з Веспримського монастиря вишили королеві Стефанові I коронаційний плащ, прикрашений образами в грецькому стилі з написом слов'янськими буквами.

Угорський король Андрій I., одружений з дочкою київського князя Ярослава Мудрого, Анастасією, заложив у Вишеграді монастир св. Андрія і спровадив туди монахів з Києво-Печерського монастиря. Королева Анастасія заснувала жіночий монастир слов'янського обряду в Толмові на Закарпатті.

В 1917 році в селі Богоревиці на Закарпатті знайдено срібний дзвін з часів панування князя Ярослава Мудрого. На дзвоні був напис слов'янськими буквами з датою 1034 рік. Василь Пачовський написав поему п. з. «Сріберний дзвін» і назвав Карпатську Україну «Срібною землею».

ПОЧАТКИ ХРИСТІЯНСТВА НА ХОЛМЩИНІ І ВОЛИНІ

Чеський літописець Косма з Праги пише, що Кирило-Методіївські місіонери поширили Христову віру в західно-українських землях над Бугом і Стиром. Він каже, що в листі Папи Івана XIII (965—970) до чеського князя Болеслава слов'янський обряд названо руським.

На українських землях збереглося вісім копій (відписів) життєпису «Житія» св. Методія, що його написав один з Методіївських священиків. З цього життєпису знаємо, що Методіївські місіонери ширили Христову віру особливо в околицях, куди проходив торговельний шлях до Перемишля й Червеня, бо тут було багато осель. В науковій праці історика о. Ісидора Нагаєвського п. з. «Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні» читаємо, що князь Володимир Великий, прилучаючи червенські городи до Київської держави,

зруйнував усі пограничні міста над Бугом, у тому числі також Червень. Тоді Червенське єпископство перенесено до Володимира Волинського. Київський греко-католицький митрополит Лев Кішка (1714—1728) подає в своїх історичних записках п'ять Червенських єпископів — Івана, Антона, Анита, Кадрія та Іллю — які ввійшли в реєстр єпископів Володимира Волинського після перенесення Червенського єпископства. Про город Червень, як осідок Методіївського єпископства слов'янського обряду, писав історик й археолог о. Антін Петрушевич, автор численних розвідок з історії української, зокрема галицької церкви і культури.

В давнину холмське місто Червень було осідком племінного князя. В літописах часто згадується город Червень, який за княжих часів був сильною твердиною. Город Червень, від якого пішли назви «Червенські городи» і «Червона Русь», лежав недалеко річки Грабарки, що впадає до Гучви. Тут нині є села Чермно і Вокиїв, у повіті Томашів Люблинський. Серед місцевого населення збереглося передання, що тут у давніх часах було велике місто Червень.

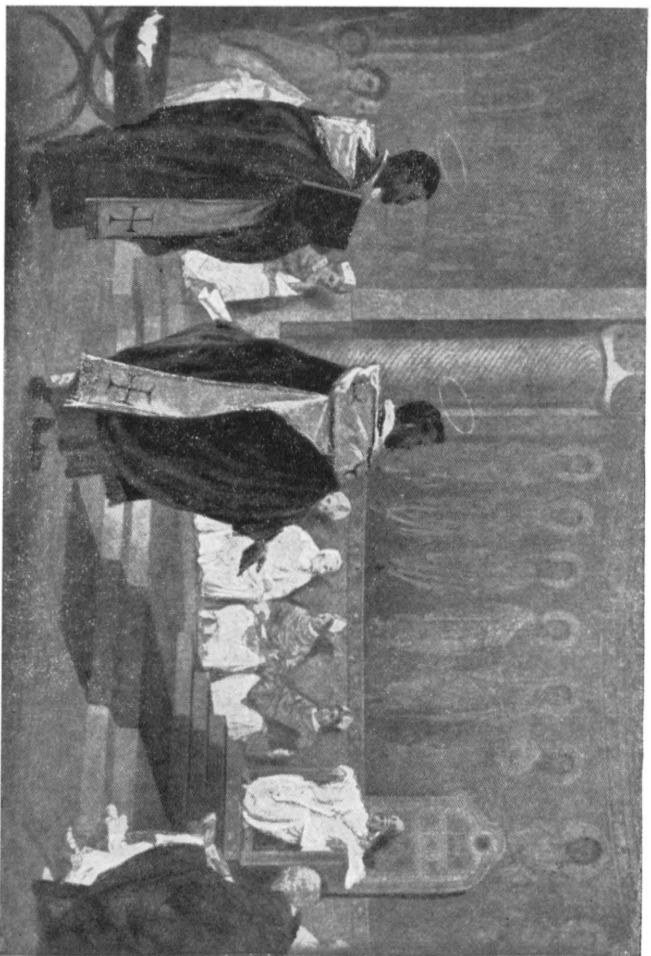
Дослідник холмської старовини С. Любарський та історик О. Волинський подали відомості про старовинний город Червень. Археологічні дослідження і розкопки ствердили, що на поверхні червенського городища виступають сліди мурованих будів-

вель. На підмоклих сіножаттях недалеко Чермна і Вокиєва збереглося старе городище, яке місцева людність називала «замчисько». За валами городища є площа довга понад 100 метрів і широка на 70 метрів. Місцеві селяни викопували біля городища бронзові хрести, звані «енколпіони», коралики, монети і людські кістки. Назви «урочищ» (пам'ятних місць) в селі Чермні, і осель в найблищій околиці — «Золота Гірка», «Монастирище», «Попівщина», «Грабарка», «Кінське», «Вокиїв», «Тишівці» — вказують, що це вулиці, дільниці, передмістя й оселі старовинного міста Червеня. «Золота гірка» — це мабуть місце, де стояла церква і нагадує нам назву «Золотий тік» на Кирилоській горі біля Галича, де відкопано фундаменти Осмомислової катедральної церкви. Селяни виорували цегли на «Золотій гірці». На урочищі «Монастирище» знаходився монастир, «Грабарка» — оселя гарбарів, які виготовляли шкіру і полоскали її в річці Грабарці; «Кінське» — кінська торговиця; «Вокиїв» — оселя, що вказувала шлях до Києва. В Тишівцях жили шевці, які шили обуву для населення города Червеня.

В 1952 році археологи, під керівництвом історика Бориса Грекова, перевели розкопи і досліди на терені «Червенських городів» у повітах Томашів Люблинський, Замосць і Грубешів. Вони знайшли різні предмети і вироби ремесла з IX і X століть, які свідчать про живі зв'язки «Червенських горо-

дів» із західними країнами і з Київською державою.

Перед загальним заведенням християнства в Західній Русі-Україні, християнська віра поширилася на Волині через торговельні зносини із Візантією і західними християнськими країнами. Кирило-Методіївські місіонери були першими проповідниками Христової Євангелії на волинських землях.

АПОСТОЛИ, СВ. КИРИЛО І МЕТОДІЙ У ПАПИ АДРІАНА ІІ

III.

1.100-ЛІТТЯ СВ. КИРИЛА І МЕТОДІЯ

В 1963 році весь християнський світ обходив урочисто 1.100 літній ювілей прибуття св. Апостолів слов'ян Кирила і Methodія на слов'янські землі і започаткування ними великого історичного діла християнізації слов'янських народів у зрозумілій їм слов'янській мові.

Величаві Кирило-Methodіївські святкування відбулися в столиці католицької Церкви — у Ватикані. Започаткував урочистості наш митрополит-страдалець, Кир Йосиф Сліпий, якого за стараннями Папи Івана XXIII звільнено після 17 літ перебування в тюрмах і концентраційних таборах.

Владика Йосиф відправив 12 травня 1963 року архиерейську Службу Божу при співучасті численних єпископів і священників — представників слов'янських народів у старовинній римській церкві св. Климентія, в якій зберігаються мощі святого Папи Климентія і св. Кирила. В своїй проповіді митрополит Йосиф сказав, що навернення слов'янських народів на Христову віру з допомогою їхньої мови було великою ідеєю, яка й тепер виринула на II Ватиканському соборі, як одно з істотних душпастирських питань. В усіх апостольських подвигах св. Апостолів слов'ян бачимо їх католицьке переконання. Вони перевезли до Риму мощі св. Папи Климентія і привели з собою з Моравії своїх слов'янських учнів. Папа Адріян II засвідчив про їхню вірність католицькій Цер-

кві. Найгеніяльнішим чином св. Апостолів слов'ян було впровадження слов'янської мови в Богослужбу. Вони розв'язали найбільшу трудність своєї апостольської діяльності, бо промовили до серця слов'янських народів їхньою рідною мовою. Не лише Варяги з півночі і Візантія з півдня, але й із заходу, з Моравії, св. Апостоли Кирило і Методій ширили християнську віру в Русі-Україні.

*

Вінцем римських святкувань у честь св. Кирила і Методія була, 13 червня 1963 р., урочиста авдієнція у Папи Івана XXIII, який виголосив глибокозмістовну промову до зібраних представників слов'янських народів. Архиепископ Кир Гавриїл Букатко з Югославії, о. протоархимандрит Атанасій Великий, й обидва ректори українських папських семінарій оо. Назарко і Чміль з богословами і студентами репрезентували Українську Католицьку Церкву.

Святіший Отець Іван XXIII згадав в своїй промові, що в свято Стрітєння Господнього він жертував святочну свічку до історичної катедри на Велеграді, де був похований св. Методій. Папа Іван XXIII звернув увагу на те, що він, після вибору на Петровий престіл, по дорозі до Ватикану вступив до старовинної церкви св. Климента, в якій зберігається гріб св. Кирила, що спочив по-

руч св. Папи Климента, учня Апостола св. Петра. Папа вирахував усі слов'янські народи, в тому числі й український, які вдячно почитають св. Апостолів слов'ян Кирила і Methodія. Папа сказав: «Нехай святі великі Апостоли слов'янські благословлять з неба праці Вселенського собору, який прагне здійснити задушевне бажання Христового Серця „щоб усі були одно”, а батьківське благословення папського серця нехай спочине на цьому світлому зборі всієї слов'янської ниви, щоб вона видавала далі свої великі духовні плоди».

Немов на пам'ятку цього свого любовного прив'язання до слов'янських народів, з приводу 1.100-літнього ювілею євангельського труду св. Кирила і Methodія, Папа Іван XXIII підписав свою енцикліку-послання до всіх архипастирів слов'янських народів. Ця енцикліка — похвальний гімн папського серця на честь св. Апостолів слов'ян Кирила і Methodія, це ще один з найкращих висловів сердечного папського прагнення, щоб усі слов'янські народи, за їх небесним заступництвом, відзискали релігійну свободу і досягли з'єдинення в одній, святій, вселенській Христовій Церкві.

Цього самого дня Папа Іван XXIII довершив акту благословення наріжного каменя Інституту на пошану св. Кирила і Methodія. Ця урочистість відбулася в консисторіяльній залі Ватиканської палати в присутності багатьох слов'янських архипастирів. Папа заявив, що завданням новозаснова-

ного Інституту є «продовжування і розвивання духового життя», яке започаткували великі Апостоли слов'янських народів, св. Кирило і Methodій.

*

Кирило-Methodіївські ювілейні святкування відбулися в усіх слов'янських країнах, зокрема в Чехо-Словаччині, Болгарії і Югославії.

Чехо-Словацькі археологи провели інтенсивні дослідження і розкопки на терені місійної діяльності св. Кирила і Methodія у Велико-Моравській державі. Археологи натрапили 1948 року в околиці Угорського Градіща на мури старовинної церкви. Вони відкрили на Моравії фундаменти і останки 16 великих і малих церков та ротунд. Під час археологічних розкопок знайдено багато гробів, в яких були начиння, зброя й всілякі інші речі. На підставі дослідів археологів можна ствердити, що Велико-Моравська держава була могутньою і висококультурною.

В моравському Брні, 17 серпня 1963 року, відкрито виставку археологічних пам'яток з усіх місцевостей, де проведено дослідження і розкопки. Зорганізовано екскурсії, а пів мільйона туристів з Чехо-Словаччини і з заграниці прибуло до тих пам'ятних місцевостей, в яких Апостоли слов'ян, св. Кирило і Methodій вели свою місійну і культурну діяльність.

Від 1-го до 4-того жовтня 1963 року відбулася з нагоди Кирило-Методіївських святкувань в Нітрі на Словаччині міжнародня наукова конференція з участю численних закордонних учених. Заходами словацького видавництва вийшла друком у Римі цінна, прикрашена численними ілюстраціями, книга про життя і діяльність св. Апостолів слов'ян Кирила і Methodія. Автором цієї монументальної праці є Михайло Ляцко.

В Болгарії зайнявся святкуванням Кирило-Методіївських роковин спеціальний комітет під керівництвом члена Болгарської Академії Наук Єнчо Стайкова. В Софії здвигнено пам'ятник на честь творців слов'янського письменства св. Кирила і Methodія. Болгарська Академія Наук видала наукові праці про життя і діяльність апостолів і просвітителів слов'ян та про розвиток болгарської культури. Болгарське міністерство культури і освіти видрукувало пропам'ятну книгу з нагоди 1.100-ліття культурної діяльності св. Кирила і Methodія.

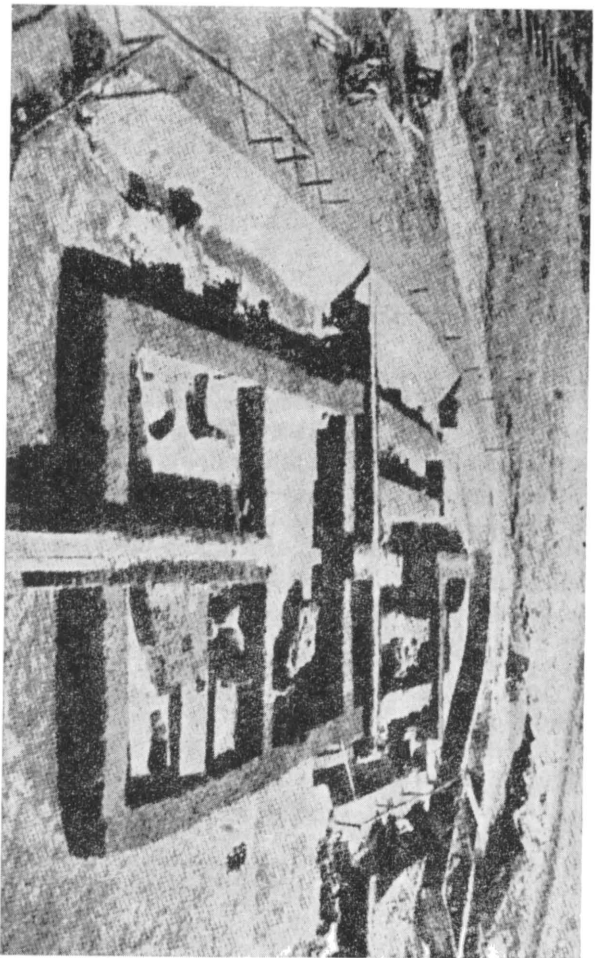
*

В усіх митрополичих і єпископських столицях Української католицької Церкви в заокеанських країнах: в Сполучених Державах Америки, Канаді, Бразилії, Аргентині й Австралії і в європейських країнах — Західній Німеччині, Франції, Бельгії, Голляндії, Австрії й Англії відбулися Кирило-Методіївські ювілейні урочистості.

Величаво відсвятковано 1.100-ліття св. Апостолів слов'ян в канадській єпископській столиці в Торонто: 30 червня 1963 року на Виставовій площі над озером Онтаріо, український архієпископ з Югославії Кир Гавриїл Букатко відправив урочисту св. Службу Божу в співслуженні п'ятьох наших Владик: Торонського єпископа Кир Ізидора Борецького, Едмонтонського Кир Ніля Саварина, Саскатунського Кир Андрія Роборецького, Пітсбурського Кир Миколи Єлка і Крижевацького (Югославія) Кир Йоакима Сегеді. У св. Літургії взяли участь Апостольський делегат у Канаді Архієпископ Севастіян Баджьо, Вінніпезький митрополит Кир Максим Германюк і п'ять архієпископів та єпископів латинського обряду. Ювілейні торонтські святкування залишили велике враження на тисячах учасників.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Власовський Іван*: «Нарис історії української православної Церкви», т. I, Нью Йорк 1955.
2. *Возняк Михайло*: «Історія української літератури», т. I. Львів 1920.
3. *Волинець Олександр*: «Червенські городи», Варшава 1964.
4. *Єфремов Сергій*: «Історія українського письменства», т. I. Київ-Ляйпціг 1924.
5. *Lacko Michal*: „Sv. Cyril i Metod“, Рим 1963.
6. *Лужницький Григор*: «Українська Церква між Сходом і Заходом», Філядельфія 1954.
7. *Любарський С.*: «Город Червень», Варшава 1928.
8. *Нагаєвський Ісидор*: «Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні», Рим 1924.
9. *Нярадї Діонісій, еп.*: «Життя св. Кирила і Методія», Львів 1927.
10. *Огієнко Іван*: «Константин і Мефодій», Варшава 1928.
11. *Пачовський Василь*: «Срібна земля», Львів 1938.
12. *Попович Дамаскин*: «Грамматика церковно-слов'янської мови в українській редакції», Мондер 1958.
13. *Lehr-Splawiński Tadeusz*: „Z dziejów kultury Słowian“, Warszawa 1954.
14. *Ядловський Стефан*: «Короткий огляд історії Лемківщини», Шематизм.

*Розкопи фундаментів великої церкви на Великокорявському городищі
в Микільчицях коло Велеграду*

Д О Д А Т О К

АВТОБІОГРАФІЯ

о. ДАМАСКИНА ПОПОВИЧА, ЧСВВ

о. Мирослав Ріпецький

СПОГАДИ З МОЛОДИХ ЛІТ

О. Дамаскин Попович

АВТОБІОГРАФІЯ
О. ДАМАСКИНА ПОПОВИЧА, ЧСВВ

На старості літ хочу написати спогади з свого життя, починаючи від дитинства.

Дитинство

Я народився 28 грудня 1889 року в Збаражі, на Тернопільським передмісті. Моїми родичами були Теодор Попович і Катерина, з дому Кардинал. Хрестив мене о. Йосиф Краснопера, тодішній сотрудник (парохом був тоді о. Іван Бохенський). В мене були старші брати Левко (нар. 1875) та Іван (нар. 1880) і сестра Марія (нар. 1883). Четверо з моєї рідні померло в дитинстві.

Народна школа, до якої я почав ходити, приміщувалася в забудованнях монастиря оо. Бернардинів. У Старім Збаражі була давніше василіянська реторика, яку цісар Йосиф II заквив при касаті. Два кілометри від Збаража на захід, у Залужу, в лісі на горбі стоїть монастирок і стара церква, побудована ще в 1480 р. Туди ми ходили в день святого Онуфрія на відпуст,

а на Спаса на празник. Трохи далі, за руїнами старого замку, є «Бабина гора». Оповідують, що там стояла колись церква. Одного разу, на сам Великдень, якась жінка, виходячи на гірку втомилася і з досади закляла: «Бодай та церква запалася». І справді, ця церква запалась під землю. Але на кожний Великдень, як прикласти вухо до землі, то можна почути, що правиться там Служба Божа.

В 1901 р. збудовано коло великої Воскресенської Церкви за ринком велику хлоп'ячу й дівочу школу. Я ходив там до 5-ої і 6-ої класи т. зв. виділової школи. Я хотів йти до гімназії, але тато, з огляду на кошти, волів, щоб я пізніше міг вчитися в учительській семінарії. Проте я таки зголосився до гімназії, пішовши на Успення до Тернополя на відпуст. Отець катехит Тома Бородайкевич, після вступного іспиту, записав мене до гімназії. В хаті я похвалився цим, а тато погодився.

Гімназія

В першій класі я був найперше «на станції» в домі о. Марковського, разом з кількома іншими гімназистами. Потім я був на станції в Чикала, з двома учнями учительської семінарії. Тато привозив кожного місяця харчі і платив 2 «ринські». В другій класі мене прийняли до бурси ім. А. Качали за 3 ринські в місяць. В третій класі оплата виносила вже 5 ринських, разом з бурсацькою лекцією. Настоятелем бурси був тоді о. Петро Патрило.

о. Дамаскин Попович, ЧСВВ, 1950 р.

В 1907 р. ми відбули прогульку до Теребовлі, яка закінчилась дуже сумно. Ученик 2-ої кляси Білинський, який був під особливою опікою о. настоятеля, втопився в річці Серет. Інший трагічний випадок трапився, коли я був уже в 4-ій клясі. Ученики 5-ої кляси Макогін і Стислович, на кілька днів перед закінченням шкільного року, застрілилися в міському городі з розпуки, що не могли застрілити проф. Ріпнійського, старорусина. Деякі гімназисти сходились у т. зв. «чорних кружках», де панував дух Драгоманова і Трильовського. В нашій бурсі цього не було.

У нижчій гімназії моїм катехитом був, як вже згадано, о. Тома Бородайкевич, у вищій о. д-р М. Конрад. Коли почалася друга війна з большевиками, то катехити роз'їхались по парафіях. О. д-р Конрад став душпастирем в селі Страдче. Під час відвороту большевиків, о. д-р Конрад (22 червня 1941 р.) їхав до хворого з найсвятішими тайнами. Большевики вбили його, а дяка облили бензиною і запалили.

Латинської мови вчили мене Михайло Вашкевич, Мриц і Балаким; німецької мови Євген Мандичевський; математики Прокіп Матвіяс; природи Семен Сидоряк; історії о. Й. Застирець; психології і філософії Степан Балей і Я. Ярема. Директором гімназії був спочатку Омелян Калитовський, автор підручника географії, а пізніше Е. Савицький, автор підручників математики і фізики. Української мови вчив Бронислав Старецький.

Матуру я здавав перед інспектором Іваном Копачем у 1911 р. Серед моїх товаришів у гімназії був Йосиф Сліпий, який разом зі мною вступив на теоло-

гію. Він вже на 1-ому році студій мав реферат про прагматизм. Митрополит Андрей Шептицький вислав його згодом до Інсбруку і Риму на дальші студії. Моїми шкільними товаришами були також Іван Бабій з Добромірки, пізніше директор філії Академічної гімназії у Львові, Іван Пасіка і Степан Ратич, сотрудники тернопільської парафії.

Духовна семінарія

По вакаціях 1911 р. я поїхав до духовної семінарії у Львові, де мене прийняв о. ректор Йосиф Боцян. Якраз я потрапив на 100-ліття народин Маркіяна Шашкевича, яке 5 жовтня урочисто обходили на Святоюрській площі. Митрополит Андрей Шептицький відправив Службу Божу і виголосив прекрасну проповідь. На другий день о. ректор Боцян відкрив мармурову пропам'ятну дошку ліворуч входу до семінарської церкви св. Духа.

Віцеректором був тоді о. Дмитро Яремко. В двадцятих роках його замучили російські большевики десь в північній Росії. Префектами були тоді о. Кость Паньківський і о. Олександр Малицький, а в 1912 р. о. Никита Будка, який восени того року став єпископом для Канади. На університеті викладали — о. Тит Мишковський Старий завіт (сакра), єврейську та інші семітські мови, о. Бартошевський пасторальну, о. Комарницький інтродукцію і герменевтику, проф. о. Нарєвський, поляк, моральну, о. Шидельський, догматику, Курись «Де грація» св. Августина, о. Тарнов-

ський (шовініст, який «спалив» 25 питомців при іспиті) історію Церкви. В нашій семінарії вчилися окремо кандидати на священників до Канади, яких згодом забрав із собою єпископ Будка. Тоді вже були також в семінарії о. Василь Лаба, тепер синкел єпископа Ніля в Едмонтоні, і о. Гавриїл Костельник.

З давних москвофілів залишилось ще 5 осіб, яких питомці хотіли позбутись, проголосивши голодівку. Москвофілів митрополит вже більше не приймав, але й голова протестаційного комітету, Мазур, питомець 4-ого року, мусів відійти на екстерну.

У духовній семінарії розвивалась гарно читальня ім. Маркіяна Шашкевича і всілякі кружки — просвітній, економічний, богословський.

Настав 1914 рік. 29 червня відбувся здвиг Січей і Соколів з усієї Галичини. Кирило Трильовський, провідник радикалів, викреслив з програми полеву Службу Божу, хоча духовенство противилось тому. О. ректор скликав усіх питомців на спеціальну конференцію у тій справі з метою просити Бога вибачення. Вечером цього дня наспіла телеграма, що в Сараєві виконано атентат на престолонаслідника Фердинанда і його жінку. Під кінець липня почалась війна. 30 питомців покликано до Золочева, а 60 до Львова на доглядачів у шпиталях, які наповнились раненими. За місяць прийшли російські війська і нас питомців відпустили домів.

Весною 1917 р. вибухла революція в Росії. Багато солдатів признавалися українцями і вони гарно говорили по «полтавськи». О. С. Тесля, що в 1910 р. став сотрудником у Збаражі, працював дуже жертвенно

для парафії і люди любили його. Гарно розвивалось Апостольство молитви, постала українська гімназія. У великий піст (1917 р.) ми уклали страсний молебень з великопісними піснями і читанням Євангелії українською мовою, кожного дня інший. На Богослужби до нашої церкви ходили і солдати, свідомі українці.

Восени 1917 р. російські війська почали відступати і фронт зупинився під Збаражем. Весною 1918 р. я вибрався до духовної семінарії у Львові і мусів перейти через два воєнні фронти. Найперше заїхав залізницею до Красного, далі пішком у ночі до станції Задвіря, а звідтам знову залізницею до Львова. О. ректор Боцян, тоді вже єпископ, прийняв мене радо і я закінчив четвертий рік студій. Питомці жили тоді при вулиці Хшановського, де віцеректором був о. Константин Богачевський. При вул. Коперника 36 перший рік був префектом о. Іван Бучко. Більшу частину будинку семінарії займало військо.

В жовтні 1918 австро-угорська монархія розпалась, а вночі на 1-ого листопада наше військо перебрало владу у Львові і в цілій Східній Галичині. У Збаражі я працював у харчовій управі й потрохи провадив Рідну школу. На танцювальному вечорі я запізнався з Олесею Черниш із Тернополя, ученицею учительського семінара, майбутньою моєю дружиною. В 1919 р. наша армія почала відступати і після Чортківської офензиви подалася за Збруч. Поляки конфінували мене. І коли я мав поїхати до Тернополя на шлюб, то о. декан Заячківський мусів інтервен'ювати у військової влади. 10 липня відбувся в Тернополі мій шлюб з Олею Черниш. Нас вінчав о. декан Володимир

Громницький разом з о. Іваном Пасікою і о. Степаном Ратичем. Під час моєї відсутності помер у Збаражі мій брат Левко. В грудні мене покликано до Львова, разом з трьома іншими богословами, до ординації. 21 грудня я прийняв піддіяконат, 22 — діяконат, а 28 — презвітерат від митрополита Андрея. В наступну неділю, 4 січня 1920 р., я мав приміції в Тернополі, а 11 січня в Збаражі.

Магдалівка

По Різдвяних святах ми з дружиною поїхали до Магдалівки і замешкали там в одного селянина. Церква св. апостола Луки, на краю села, була під час воєнних дій повністю зруйнована, а людність села на протязі 9 місяців евакуйовано. Селяни, повернувшись додів, мусіли тиснутися по кілька родин в малих хатинах. Коли я ходив з священою водою, то бачив їхню нужду. Багато хворіли на еспанку, тиф, дифтерію,

На Великдень я відправив Воскресну утреню на місце, де давніше стояла церква.

В серпні 1920 р. прийшли большевики і негайно скликали мітинг, на якому обіцували всім свободу. Але на наступному мітингу найперше наказали скласти для армії харчі. За два місяці війська УНР прогнали большевиків. Я відправив панахиду над одним нашим поляглим голяком. Польська шкільна влада заборонила мені відправляти Службу Божу в школі, бо її мали, ніби, ремонтувати. 1 березня 1921 р. я переїсся до Гнилиці, Збараського повіту. Тут була велика,

мурована церква і резиденція з 8 кімнат, а також господарство з 100 моргів поля. Село мало 3,5 тис. мешканців, у тому числі коло 1 тис. т. зв. «духоборів», які 50 років тому прибули з Росії. З Гнилиці я часто їздив відвідувати о. Теслю в Новому Селі, куди він перейшов на парафію, після 10 літ сотрудництва і катехитурі в Збаражі.

Гнилички

По 4-ох місяцях, 19 червня 1921 р., мене знову перенесено на експозитуру до сусідніх Гниличок, де парохом був о. Хома. Він перебув війну на становищі військового капеляна, а господарку вела його жінка сама з дванадцять дітьми. Церква була в доброму стані, зате резиденція, крита соломою, була дуже занедбана. Одна кімната без підлоги і вікон, в іншій завалилась стеля вже за мого перебування, а для мене залишилась ще тільки канцелярія і кухня. Поле (47 моргів) я винаймав селянам, і тільки кілька моргів управляв сам.

*

1882 рік становив важливу дату в історії села Гнилички, бо люди перейшли на православ'є. В тому часі прибули до Галичини з Угорщини відомий москвофіл Адольф Добрянський з донькою Ольгою Грабар і сином Мирославом. Це пожвавило москвофільський рух, а поляки використали нагоду, щоб дати доказ на те, що українці є, нібито, проти Австрії; вони не тільки

нельояльні, але й небезпечні для держави. Дійшло до судового процесу, що почався 12 червня 1882 р. перед лавою присяглих. Серед обжалованих 11 осіб були: Ольга Грабар, А. Добрянський, о. Іван Наумович, Венедикт Площанський — редактор «Слова», Іван Шпундер — господар в Гниличках, Олекса Залузький — господар у Збаражі. Обжалованим закинено злочин головної зради (що карався смертю), бо вони, нібито, діяли в напрямку відірвання Східної Галичини, Буковини і Північної Угорщини від Австро-Угорщини. Після 33 днів процесу суд звільнив усіх обжалованих від закиду головної зради, а засудив лише за забурення публічного скопою — о. Наумовича на 8 місяців, Венедикта Площанського на 5 місяців, а двох селян Шпундера і Залузького на три місяці в'язниці.

Згодом село закинуло православ'є, але дехто й далі симпатизував з ним. Учителем в селі був І. Юцишин, який давніше видавав часопис «Учитель».

*

Польський уряд зажадав від парафії Гнилички данини у висоті 200 тис. марок. Треба було продати морг ерекційного поля; найперше підняти відповідного купця й ходити «від Анни до Каяфи», щоб дістати дозвіл на продаж від вйта Гниличок, державної поліції, староства, воєвідства і т. п. Всі ці заходи закінчив уже мій наслідник, бо я вмжчасі виїхав до Канади.

Недуга і смерть дружини

Моя дружина почала в вересні 1922 р. занепадати на здоров'ї. Лікар порадив примістити її в лікарні у Тернополі. Пізніше, на початку листопада, її перенесено до положничої клініки у Львові. А за місяць вона повернулась, як невилічально хвора, знову до Тернополя. Приймавши святі Тайни, моя дружина померла 23 грудня 1922 р. Її похоронено на Микулинецькому цвинтарі в новому гробівці.

Виїзд до Канади

Єпископ Будка приїхав з Канади набирати місіонерів. Коли він, враз з єпископом Боцяном, приїхав до о. Голінатого в Шельпаках, то я попросив його, щоб і мене забрав до Канади. В червні, попрацювавши з родичами та домашніми, я подався через Тернопіль до Львова, де зустрівся з братанком Миколою, який скривався тоді перед поляками. Він повернувся з «чотирикутника смерті» і пізніше виїхав до Чехо-Словаччини. Разом з іншими священиками, що їх єпископ Будка завербував до Канади, я виїхав — через Варшаву, Грудзьондз, Берлін, Кельн, — до Антверпену, і далі кораблем до Лондону. Звідси, вже на великому океанічному кораблі «Empress of France», ми переплили Атлантик і рікою св. Лаврентія прибули до Монтреалу.

Не забарюючись довго, я поїхав до Вінніпегу і Сент Боніфас до бурси ім. митрополита Шептицького. Пізніше я замешкав у резиденції разом з о. Р. Крупою.

Перша моя колонія був Потлярфілд. Я жив у ще невикінченій резиденції. Доїжджав до інших місцевостей, де були церкви, Фішербрэнч і Четфілд (Fisherbranch, Chetfield), а також до інших, де ще не було церков Гамерлік, Гугзон, Сан Мартін, Збараж (Hammerliks, Hougson, St. Martin). В жовтні і листопаді я знову замешкав у бурсі ім. Шептицького в Вінніпезі.

В січні 1924 р. мене перенесено до Вайти (Vita) і я замешкав у І. Колісника. З Європи приїхав мій братанок Микола і замешкав разом зі мною. В сусідній місцевості Сопівниках, на ювілей св. Йосафата місіювали о. Іван Бала і о. Степан Бахталовський ЧНІ. Я доїжджав до церкви в Стюартборн (Stuartburn), де дякував Йосиф Когут. Він видав коляди у видавництві оо. Редемптористів і мав досить велику бібліотеку та книгарню, з якої я закупив декілька книжок. Церкви мали наступні колонії — Калієнто, Сандавн, Сандилєнс, Толстой, Арбака, Гардентон, Роза. Вліті 1925 р. я був перенесений до Вінніпегу і замешкав у Романюка. Відси доїжджав до Сарто, Алонса, Гленела і Портіч ля Прері (Portage la Prairie). У серпні я став парохом у Кукскрік, 24 миль від Вінніпегу, і раз в місяць доїжджав до Тиндал. Отець Ру побудував там пізніше «степову катедру», яку в 25-ліття, 1949 р. посвячено з участю трьох єпископів.

В серпні 1926 р. мене перенесено до Канори в провінції Саскечеван. Упродовж кількох місяців я жив у хаті Шебеца. Пізніше купив резиденцію за 200 доларів. З Канори я доїжджав до Добромірки, де місіювали оо. Кінцінгер і Бакаловський. Були й інші колонії — Антонівка, Ковалівка, Кизів, Рама, далі Понас

Лейк, Богулинці (Fosston), Арран, Норквей, Сван Плейн, Чехів, Григорів, Бучач, Ендивур.

*

В січні 1927 р. померла моя мати, а докладно два роки пізніше помер батько. Я вирішив стати Василянцем і написав до о. Крижановського, щоб мене прийняли до монастиря в Мондері. 1 березня 1929 прийняв мене о. С. Дякович, бо о. Крижановський перебував тоді в Європі. На новіціяті було тоді 24 новиків. Облечени я мав 14 жовтня 1929, а обіти склав 14 жовтня 1930. Після того, я враз з о. Дяковичем поїхав до Едмонтону. Отець Дякович, під час поїздки з Копернік до Равнд-гіл, простудився і помер 26 червня 1933 в Мондері. Професію я склав 15 жовтня 1933 р. З Едмонтону я доїжджав до: Ледук, Калмар, Карвел, Вайлвул, Галіч, Егрімонт, Вох, Бойл, Просперіті, Торсбі, Ньюбрук, Торгіл, Товатінав, Парк Корт, Рочестер, Річфорт Брідж, Монлі, Фарфар. По смерті о. Дяковича я перебрав також Копернік, Равнд-гіл, Гейлейк.

*

На закупно ґрунту в Залужу для сестри Марії я вислав 700 дол. Разом з нею жив наш батько аж до смерті. Отцю Василеві Боліновському, завідателеві в Збаражі, я вислав 1300 дол. на діточий садочок, який 30 червня 1935 поблагословив єпископ Будка. Садочок мав 10 кімнат і 2 пивниці. З початком листопада 1935 приїхали туди сестри Служебниці і розпочали працю. В садочку було зразу 30 дітей, пізніше 40 і більше.

Большевики ввійшли до Збаража 11 жовтня 1939 р. і в приміщенні садочку влаштували державний банк. Коли в 1941 прийшли німці, то відновлено працю в садочку, але тільки до березня 1944 р. Моя сестра жила в будинку садочка, а з приходом большевиків перейшла до хати бл. п. брата Левка. Жила в скрайній нужді і померла з голоду 24 липня 1948 р.

*

Під кінець літа 1934 я повернувся до Мондер і доїздив до колоній в околиці — Борщів, Краків, Гілярд, Чіпман, Восток, Іннісфрід (2 церкви), Мирнам, Літор, Делф, Москалики, Новий Київ, Плейн Лейк, Ранфурні, Скара, Ст. Майкел й інші. Крім цього я вчив грецької мови, математики, фізики, природознавства і церковного співу на схоластиці.

Книгарня і друкарня

Доїжджаючи до колоній, я мав нагоду завважити, що наші парафіяни не любили читати книжок і не послуговувалися молитовниками. Лише дехто мав жовківські видання. Зате було досить багато всіляких сектанських та антирелігійних книжок і часописів. Серед робітників було багато марксистів. Американські й канадські видання завжди розраховано на зиск. Коли мене перенесли до Мондеру, то я, враз з о. Романовичем, випрацював докладний плян видавничої діяльності і назвав підприємство «Бібліотека добрих кни-

жок». Видавництво мало постачати книжки з різних ділянок, але писані в католицькому дусі, і закладати бібліотеки при парафіях та всіляких товариствах. На початку я підстарав кордонку і українські та латинські черенки, щоб видавати каталоги книгарні оо. Василіян в Мондері для успішнішої кольпортажі. Від 1939 р. ми почали видавати календарі «Української родини» з уставом церковним, від травня 1938 журнал «Світло», а для релігійного усвідомлення «Самоосвітні листки». Перше число цієї серії, «З Римом чи проти Риму» о. А. Труха ЧСВВ (32 стор.), видано 1935 р. двома накладами по 2000 прим. Незабаром появився другий випуск «Як українці терпіли за католицьку віру» о. Д. Поповича. Дальші 6 чисел складано в Едмонтоні в друкарні Купченка, а друквано в Мондері на малій пресі, що її куплено в 1936 р. Дальші випуски цієї серії написав о. Ніль Саварин «Чи є Бог», «Який є Бог», «Чим є людина» і «Роля оо. Василіян», — всі вже вичерпані. Пізніше складано такі книжки, як «Мудрі подруги» і «Чому я навернувся» о. П. Божика, «Католицька віра в Західній Україні» о. І. Назарка, «Цінності релігії» і «Наслідники св. Петра», вже складені на лінотипі і друквані на великій машині. Видавано також відривні календарці тощо. Появилось і кілька більших книг — «Католицька віра» о. А. Труха (352 стор.), «Життя св. Терені від Дитяти Ісус» у перекладі о. В. Ваврика (320 стор.), «Марія» о. А. Труха (стор. 168), «Українська мова» (граматика) о. А. Труха, «Розважання про Пресвяту Діву» о. Решетила. У Вінніпезі перевидано латинську граматику і латинські вправи д-ра І. Копача. З нагоди новіціату оо. Василіян

отець В. Сорока видав 1948 р. у Мондері багато ілюстровану ювілейну пропам'ятну книгу про новіціят. В тижневику «Українські вісті» (3 числа) появилася стаття «Про місійну станицю в Хшанові, Польща», де працює о. М. Ріпецький.

*

До другої світової війни спроваджувано молитовники з Жовкви. Коло 1000 молитовників «Отче наш», замовлених у Жовкві 1939 р., пропали під час пересилки. В заіснувалих умовах ми муіли самі взятись до друкування молитовників. Перший молитовник «The Kingdom come» — церковною і англійською мовами, уклав о. А. Луговий 1940 р. і він появилсь в двох виданнях, разом 12 тис. В 1941 вийшов молитовник для української молоді «Отче наш», який видано вдруге 1945 р. 1949 р. видано великий (640 стор.) «Молитовник християнської родини», який уклав о. І. Назарко (наклад 7 тис.). Головним друкарем був брат Павло Полянський, який навчився складати у французькій друкарні в Едмонтоні. Пізніше друкарем став Кость Височанський. Видано кілька малих книжечок — «Хресна дорога», «Два молебні», «Таїнства для кружків Апостольства молитви». В 1950 р. друкарню перенесено до Торонта і там продовжувано друкувати журнал «Світло», календарі і молитовники. В Мондері постала ще клішарня, де працював брат К. Височанський, пізніше О. Безхлібний. В переплетні працювали найперше брат Е. Ковч, а потім Іван Мартина, колишній переплетник в Жовкві.

З упливом часу я зібрав досить велику музичну бібліотеку релігійних та світських партитур. В сторіччя смерті М. Шашкевича я розмножив деякі партитури для ювілейних концертів. Від покійного вже о. Северина Сапруна з Франції я одержав велику кількість партитур до Служби Божої і світських для чоловічого та мішаного хорів. Не забував я і про дитячу бібліотеку. Сперті на етичних основах і добре та приступно написані книжки для дітей розвивають їхню уяву і оживляють зацікавлення. Дітвора, яка полюбить добру книжку, стане пізніше свідомими та вартісними членами Церкви і свого народу. До другої світової війни я спроваджував зі Львова видання «Світ дитини», а по війні українські діточі книжки, що їх видавано передусім у Західній Німеччині.

*

З 1952 року наше видавництво почало видавати «Сторінки з історії української церкви і культури» — о. Мирослава Ріпецького окремими випусками: 1) Початки християнства в Україні (64 стор.); 2) Святий Володимир Великий (72 стор.); 3) Церква і культура за Ярослава Мудрого (64 стор.); 4) Великий князь Володимир Мономах (55 стор.); 5) Кисво-Печерський монастир і його подвижники; 6) На склоні київської княжої доби; 7) Київський літопис і Слово о полку Ігоревім; 8) Церква і культура в Західній Україні за княжих часів.

Нарешті хочу згадати і про власні писання та переклади: «Сповідь наверненого лікаря д-р Бул», переклад з польської мови, друкований в «Канадським українці» (1925); «Маркіян Шашкевич на тлі відродження Галицької України» (104 стор. з ілюстраціями), книжка видана у століття від смерти поета в 1943 р.; в 1958 р. я приготував «Граматику церковно-слов'янську» на підставі граматик о. д-ра Спиридона Кархута і д-ра Василя Лева; в 1962 р. я опрацював разом з проф. о. Корнилієм Пасічним, ЧСВВ «Малий церковно-слов'янсько-українсько-англійський словник». Обидві книжки друкувалися в Римі. В 1966 р. я видав апологетичну книжку п. н. «Бог і людина», з наміром допомогти тим, хто шукає правди. Її надруковано в Торонті. В 1957 р. я уклав і видав молитовник для дітей «Божа дитина — Child of God» двома мовами. Друковано його в Мюнхені, а опрацьовано в Бельгії. Наклад 5 тис.

Ще в 1925 р. у Вінніпезі я видав співаник п. н. «Українські коляди і щедрівки», а 1957 р. великопісні пісні п. н. «В тіні хреста», 32 пісні на два голоси, та дві пісні на 4 голоси (наклад 2 тис.). Я видав теж деякі партитури — «Служба Божа за померлих і пісні похоронні» (тираж 500) і релігійні пісні — «Пречистая Діво Мати» та «Перед Тобою Царю всього світу». Посідаю ще багато партитур релігійних та світських пісень.

В монастирі приміщується велика бібліотека, яка жде на упорядкування. В книгарні нашого видавництва можна дістати наші і чужі книжкові видання.

Маляр Залуцький з Едмонтону намалював образ св. Володимира і з нього виготовлено в Міляно репродукції. Надруковано 2 тис. картин розміром 17 × 13 і 40 тис. малих образців.

*

Про мою рідню я вже згадував принагідно. Найстарший брат, Левко (нар. 1877), по професії кравець, перебув 4 роки на війні і втратив здоров'я. Він помер в рідному селі 1919 р., прийнявши св. Тайни. Його найстарший син, Микола, (нар. 1900) воював у рядах Галицької Армії. Я спровадив його в 1924 р. до Канади, де він процював у будівництві. Йому часто доводилось бути безробітним у часі великої господарської кризи. Його мати і брат Семен загинули в російсько-більшевицьких таборах. Наймолодший брат, Михайло, звільнений з табору, залишився жити на-постійно в Казахстані і там одружився з білорускою. Микола, ощаджуючи, допомагав посилками рідні в Збаражі і молодшому братові Михайлові. Мій другий брат, Іван (нар. 1880), по професії муляр, перебував під час першої світової війни у США. Він помер 1965 р. на 85 році життя в рідному селі. Його молодший син, Володимир, був зраний під час війни в ногу і втратив здоров'я. Його родина працює в колгоспі. Я йому потрохи допомагаю. Старшого сина, Миколу, я спровадив до Канади в 1927 р. Він одружився в США і має трьох синів: Микола став учителем, Данило закінчує інженерію, а Іван дістав стипендію на 4 роки на студії інженерії.

На протязі вже 18 літ я хворію на цукрицю. В 1963 р. я відбув ґрунтовне лікування і став майже здоровим. Але ось спалив собі електричним струмом три пальці правої ноги, бо нерви у стопах були цілком знечулені. Ампутовано праву ногу і я тепер прив'язаний до спеціального крісла. Ще можу тільки читати і писати.

О. Мирослав Ріпецький

СПОГАДИ З МОЛОДИХ ЛІТ

МІЙ РОДИННИЙ ДІМ В САМБОРІ

Мої батьки, Теодор Ріпецький і Марія з дому Габлинська, мешкали в Самборі оподаль ринку і Перемиської вулиці. Тут я прийшов на світ 13 червня 1889 року. В цьому домі мешкав також радник окружного суду Каранович, який походив зі Сокаля.

Мене хрестив о. Олександр Нестерович, парох міста Самбора, який відзначався великою добротою і був відомий, як опікун убогої молоді. Моїми хресними батьками були професор самбірської гімназії Еміліян Пашкевич і Марія Мацієвич, подруга пароха у Воютичах коло Самбора. Професор Пашкевич був визначним знавцем клясичних мов. Його син Олександр Пашкевич, гімназійний учитель, вчив мене в V клясі французької мови. Він переклав на українську мову повість французького письменника Еміля Золі «Жерміналь». Дочка професора Пашкевича була учителькою географії в українській дівочій гімназії у Львові.

Мої батьки жили в приятельських стосунках з родиною Карановичів, куди я приходив часто забавлятися. Дочка радника Карановича вийшла заміж за д-ра Івана Панькевича, відомого мовознавця, який працював науково в Чехо-Словаччині.

Чотирирічну народню школу я покінчив у Самборі. Наша школа містилася в невеличкому будинку при вулиці Бернардинській, недалеко церкви. Моїм учителем був Володимир Котович.

*

В 1893 році, за старанням мого батька, закладено торговельну спілку для виробу і продажу церковних речей «Ризниця», що приміщувалася в домі Захаріясеви́ча при шкільній, ринковій вулиці. Тут теж мій батько найняв і для нас мешкання з трьох кімнат і кухні. В нашому сальоні стояла велика бібліотечна шафа, в якій крім творів всесвітньої класичної літератури, творів Міцкевича, Шіллера, Пушкіна, Шекспіра, Тургенева, Толсто́я, було багато українських книг. Серед них «Русалка Дністровая», видана в 1837 році, історичні праці Ізидора Шараневича, о. Степана Качали, Богдана Дідицького, а також «Історія галицько-волинської держави», «Стародавний Львів» Шараневича, «Народня історія руської Церкви» Луцика, «Polityka Polaków» Качали. В сальоні висіли дві великі картини, що зображали Тараса Бульбу і смерть його сина-зрадника.

«Ризниця» займала три кімнати, де приміщувалися робітня церковних речей — фелонів, стихарів, хору-

о. Теодор Ріпецький — катехит в Самборі

гов — і магазин. Пригадую, що «Ризниця» купувала церковні речі у львівського купця Спожарецького; батько переводив інвентаризацію. Брокати та шовки для виробу церковних риз «Ризниця» спроваджувала із французької фабрики в Ліоні.

*

Один рік жили мої батьки в новозбудованому поверховому домі «Ризниці». За стараннями батька «Ризниця» купила в адвоката Віца простору площу з городом у центрі міста, де згодом побудовано великий дім для «Ризниці». По смерті батька, який найбільше причинився до розвитку торговельної спілки «Ризниця», нововибрана дирекція постановила переселили мою родину на інше мешкання при вул. Замоїського. Це справило нам велику прикрість. Одна кімната в нашому новому мешканні була призначена для гімназійних учнів, які були в нас «на станції». Тут часто відбувалися сходини гімназійної організації «Громада». В нас жили такі учні: Йосиф і Микола Ільницькі, Йосиф Ганяк і Сидорак (пізніше священники), Володимир Грицикевич, (пізніше лікар-дентист), Василь Кіцула (пізніше адвокат) та інші. Нашим інструктором-помічником у науці був старший гімназійний учень Дам'ян Білинський. Він відзначався великими технічними здібностями і пізніше зробив військову кар'єру. Під час ферій я часто перебував у о. Володислава Ільницького, пароха в Ясінці Масьовій, в повіті Турка над Стриєм.

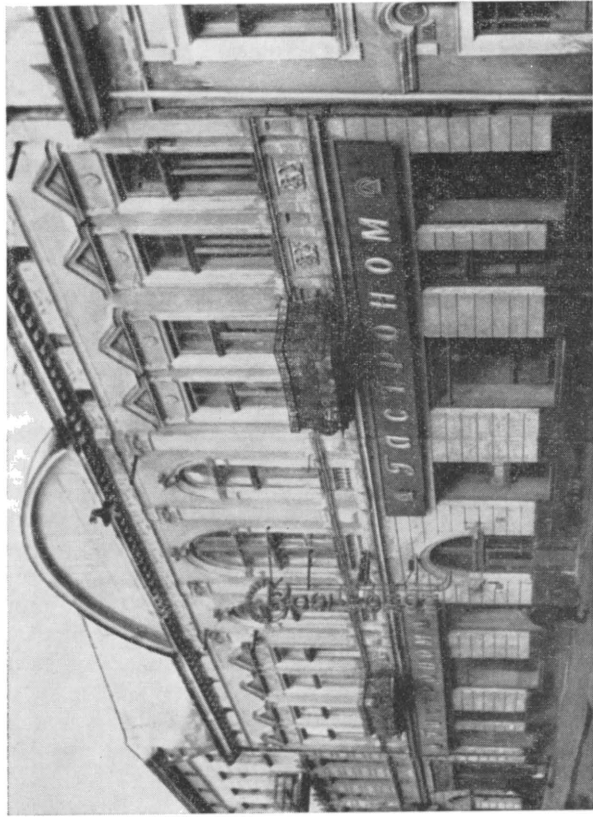
Сини о. Теодора Ріпецького і Марії з Габлинських (знімка з 1899 р.); перший з лівої сторони Мирослав, 2. Всеволод, 3. Степан, 4. Мстислав, 5. Олександр Ріпецькі в Самборі

ГІМНАЗІЯ ІМЕНІ АРХИКНЯЖНОЇ ЄЛИСАВЕТИ В САМБОРІ

Самбірська державна гімназія за австрійського панування була осередком науки для учнів із Самбора, сусідніх повітів та з усього Підкарпаття. Тут вчилися тисячі учнів, які згодом стали діячами на культурно-освітньому, економічному та політичному відтинках українського життя.

Від 1890 року гімназія в Самборі приміщувалася в великому двоповерховому домі при Зеленій вулиці. Для навчання було вісім шкільних заль, велика заля-ауля на збори учнів, концерти тощо, учительська канцелярія і кімната директора гімназії. Гімнастична заля і просторе подвір'я давали змогу займатися спортом і влаштовувати всілякі гри та забави. За польської влади названо самбірську гімназію іменем Адама Міцкевича. Українці Самбірщини впродовж довгих років робили старання, щоб відкрити гімназію з українською мовою навчання, але їхні старання були безуспішними, не зважаючи на те, що українське населення становило подавляючу більшість у повіті.

В 1874—1889 роках директором самбірської гімназії був греко-католицький священик Тома Баревич, який славився добрим знанням грецької мови і володів кількома західно-європейськими мовами. Він мав особливу методу навчання, яка заставляла учнів працювати над собою й поза шкільними лекціями. Директор Баревич своєю працею давав найкращий приклад для учнів. Він приготувався дуже старанно до

Будинок товариства «Ризниця» в Самборі

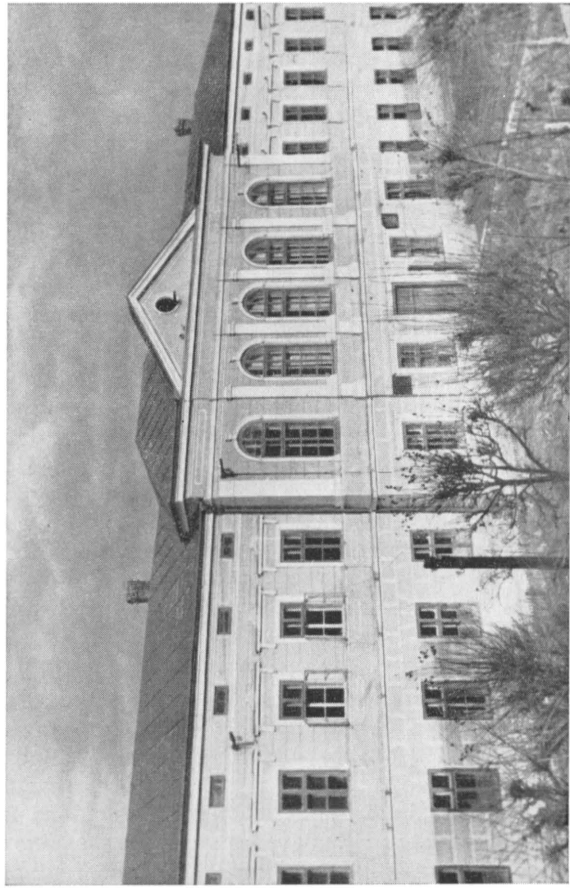
кожної лекції. Адвокат д-р Ціхоцький колишній учень директора Баревича, писав у своїх споминах, що Баревич винагороджував працьовитих учнів не похвальними словами, тільки поблажливістю до давніх занедбань і слабих здібностей та готовістю допомагати їм у науці. Він був добрим психологом. За кілька тижнів пізнавав хто слабший в науці з природи, а хто з лінивства. Лінюхів старався визбутися, щоб зробити місце для пильних.

*

Користаючися гімназійними звітами, подаю деякі дані про скількість учнів самбірської гімназії в роках 1904—1907 і деякі відомості з гімназійної хроніки. В шкільному році 1904/1905 в самбірській гімназії було 654 учнів; у тому числі поляків — 329, українців — 201, жидів — 115 і німців — 9. З Самбора було 313 учнів, з інших місцевостей 341. В шкільному році 1906/1907 самбірська гімназія мала 780 учнів; поляків 532, українців 248. Треба зазначити, що 134 жидів зараховано в цій статистиці як поляків. У тому часі гімназія нараховувала 20 відділів; у першій клясі чотири відділи, в другій, третій і четвертій по 3 відділи, в п'ятій, шестій і семій по 2 відділи, один відділ восьмої кляси. Учительський збір складався з 37 учителів.

За моїх часів учні самбірської гімназії належали до трьох різних національностей. Проте між ними не було національних ворожнеч.

Матуральний іспит відбувся під проводом шкільного радника Йосифа Ногая від 25 червня до 4 липня

Будинок гімназії в Самборі

1907 року. До письменного іспиту зголосилося 46 публічних учнів, 2 приватні і 3 екстерністи. Теми матуральних задач були такі: з латинської мови переклад з Ціцерона на польську мову і переклад з польської мови на латинську про «Відношення Горация до Мецената і до римського цесаря Августа»; з грецької мови переклад на польську мову Ксенофонта «Гелленіка»; з польської мови «O ile słusznie niektórzy historycy literatury czasów Stanisława Augusta nazywają okresem odrodzenia»; з української мови «Значення і вплив італійського відродження на культурні відносини Європи»; з німецької мови «Der Schule wähne niemals dich entwachsen, sie setzet sich durch ganzes Leben fort».

Матуральний іспит здали 27 учні. До поправчого іспиту з одного предмету призначено 19 публічних учнів і одного екстерніста. Репробовано на рік одного учня і одного екстерніста. Два українці — Іван Новосельський і Юрій Княжинський — здали матуральний іспит з відзначенням. Іван Новосельський був пізніше учителем клясичних мов в українській гімназії в Станиславові (помер нагло, як емігрант, на фізичній праці в США). Юрій Княжинський, після закінчення правничих студій, працював як суддя.

В «Хроніці» самбірської гімназії читаємо, що 7 листопада 1904 року гімназія попрощала урочисто свого директора д-ра Є. Томашевського, якого перенесено до Львова. Новоіменований директор Шафран впровадив директора Томашевського до гімназійної аулі; грала гімназійна орхестра, а хор відспівав кантату. Учні VII кляси Роман Полляк — польською мовою, а Іван Кулиняк — українською мовою, попроща-

Студентська громада в Самборі в 1908 р. (сидять від правої сторони:
М. Кузьмак, В. Магжковський, О. Гамерський, М. Паска, Демків і
Кобилецький)

ли любленого і шанованого директора Томашевського.

«Хроніка» за шкільний рік 1906/1907 подає, що навчання почалося 3 вересня урочистими Богослужбами в костелі Отців Бернардинів та в українській Церкві. До вступного іспиту до I-шої класи зголошилося 221 кандидатів. Іспит витримало 194 учнів. 9 вересня відбулося заупокійне Богослуження за вбиту цісареву Єлисавету, а 28 червня Богослуження за спокій душі цісаря Фердинанда. 4 жовтня гімназія відсвяткувала день ім'янин цісаря Франца Йосифа. 8 грудня 1906 року, заходами гімназійної молоді, відбувся концерт на пошану Адама Міцкевича, а 10 березня на пошану Тараса Шевченка. 17 і 18 жовтня католицька молодь обох обрядів приступила до Св. Сповіді і Причастя, а від 8 до 10 квітня відбулися великопісні реколекції. 15 липня 1907 року закінчився шкільний рік урочистою Службою Божою, учням роздано шкільні свідоцтва.

*

Моїми шкільними приятелями були Федір Чайковський, Юрій Місечко-Маковський і Остап Гамерський. Федір Чайковський був опісля катехитом в Яворові і послом до західно-українського союму. Як полевий духовник VI Бригади Української Галицької Армії він згинув у бою; його похоронено в Жмеринці на Поділлі. Юрій Місечко-Маковський, закінчивши медичні студії, був лікарем у Ліську (помер на левкомію в 1946 році, як емігрант у США). Остап Га-

мерський, після закінчення філософічних студій, був учителем в учительських семінаріях у Сокалі і Станіславові; помер у США.

МОЇ ГІМНАЗІЙНІ УЧИТЕЛІ

За моїх гімназійних часів (1899—1907) директором самбірської гімназії імені архикняжної Єлисавети був Йосиф Шафран, людина старшого віку, низького росту, з довгими «козацькими» вусами. До учнів відносився дуже приязно і здобував собі серед них завжди велику пошану.

Наш катехит о. Іляріон Гмитрик упродовж довгих десятиліть вчив греко-католицьку релігію. Він був строгий, але справедливий. Наука релігії становила важливий предмет навчання. Отець Гмитрик читав недільні та святочні екзорти і реколекційні науки по-правною українською мовою, але з деякими церковно-слов'янськими висловами. Він відбував часто паломництва до Святої Землі і завжди ділився з учнями своїми враженнями. Учні його поважали, а називали «Інц», бо він у розмовах й під час викладів часто вживав того виразу.

Після смерті мого батька Теодора, катехита вселюдних шкіл у Самборі і засновника торговельної спілки «Ризниця», отець катехит Гмитрик жив у домі «Ризниці». В ньому приміщується тепер «Народний Суд», «Нотаріальне Бюро» і «Гастроном».

Отець катехит Гмитрик був «старорусином». Під час першої світової війни двох його синів — Ми-

колу і Хризостома арештовано. Микола помер у Талергофі, а Хризостом живе в СРСР. О. Гмитрик видав у 1891 році власним коштом 4 томову працю «Життя святих греко-католицькою церквою почитаних». Він помер 20 листопада 1937 року на 85-тому році життя; перед сподіваною смертю вислав листи до всіх своїх колишніх гімназійних учнів-священиків з проханням відслужити Службу Божу за спокій його душі.

*

Моїм улюбленим предметом в гімназії була українська література. Протягом п'яти років учителем української літератури був Філярет Колесса, який дуже вміло розбуджував у своїх учнів замилювання до українського письменства. Він був бібліотекарем української гімназійної бібліотеки, яка містилася в двох шафах. Професор Колесса переводив цензуру новокуплених книжок і викреслював докладно всі місця, які мали протирелігійний, чи неморальний характер. Кожної суботи, після обіду, він випозичав учням книжки і при цій нагоді провадив з ними розмови на літературні теми та заохочував до читання українських книжок. В гімназійних роках я прочитав майже всі твори української класичної літератури і «Молодої Музи». Мої гімназійні задачі з української літератури діставали дуже добрі або визначні оцінки. Професор Колесса навчив мене стилістики, що мені дуже полегшило популярно-наукову письменницьку працю. Коли я був у VIII класі, професор Колесса

отримав цілорічну відпустку для продовжування своєї наукової праці. Тоді вчителем української літератури став Семен Гуменюк. Професор Філярет Колесса, як визначний науковець, один з перших галичан став членом Української Академії Наук. Він багато причинився до дослідження українського фолкльору і музики гуцулів та лемків. В 1929 році він видав цінну працю п. н. «Народні пісні з галицької Лемківщини». Як професор Львівського університету і директор Інституту фолкльору та етнографії, професор Колесса розвинув широку діяльність в напрямі вивчення української народної творчості і виховання молодих дослідників.

Моїм учителем латинської і грецької мов у вищих класах був Іван Лебедзкий, людина середного віку, спокійної і тактовної вдачі та доброго серця. Він був теж господарем класу в роках 1903—1907. Лебедзкий, знаменитий філолог, мав великий дар навчання класичних мов. Під час викладів він подавав відомості з римської та грецької історії, літератури і мітології. Він часто читав нам власні переклади античних поетів та драматургів.

*

Учителем математики в самбірській гімназії був Еміль Снопек, людина живої і веселої вдачі. В VI класі я мав прикру пригоду з учителем Снопекком, який виконував обов'язки інспектора поведінки учнів. З нагоди революції в 1905 році в Росії, мій найстарший брат Всеволод, студент правничого факультету Львів-

ського університету, забрав мене на таємні збори російських революціонерів. На тих зборах вони виголошували політичні промови. Збори протягнулися до пізньої години в ночі. Коли я досвіта в цивільному костюмі вертався до дому, зустрів мене учитель Снопек. Він не згадав в школі про нічну зустріч, а лише в піврічному свідоцтві дав мені з математики недостаточну ноту.

*

Зенон Екгардт учив польської літератури. Він виконував теж функції бібліотекаря учительської бібліотеки. Екгардт мав родинні клопоти, бо його дружина тяжко хворіла на протязі довгих років. Він весь час носив один і той самий костюм, а приходив до школи все затурбований. Він мало викладав польську літературу, а обмежувався до пояснень деяких розділів, що їх прочитували самі учні із шкільного підручника. В звіті самбірської гімназії за 1905/1906 рік була поміщена цінна розвідка Екгардта про «Поетику Арістотеля», якого погляди впродовж двох тисячоліть становили підставу європейської літератури.

*

У вищих гімназійних класах вчив мене всесвітньої історії Максиміліян Криницький, який походив з священничого роду; «gente Ruthenus, natione Polonus» (з роду українець, польської національності). Він захоплюючо викладав, а тактовною вдачею здобував собі симпатію і пошану учнів. Він завідував географічним

кабінетом і належав до екзаменаційної комісії для кандидатів на вчителів народніх шкіл.

На протязі довгих років учителем німецької мови і літератури був Едвард Бергер. Він докладав усіх зусиль, щоб учні засвоїли собі німецьку мову та вивчили німецьку літературу. В 1907 році він відійшов на емеритуру, а його наслідником став учитель Вавжинец Магера.

Гімназійна наука вимагала багато праці і пильности, бо кожного дня треба було приготувляти лекції з п'ятьох предметів і писати домашні задачі. Я не мав труднощів у науці і з року на рік нормально переходив до вищої класи.

УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЙНА «ГРОМАДА» В САМБОРІ І ЧИТАЛЬНЯ УЧНІВ САМБІРСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

На початку 60-тих років ХІХ століття закладено в Самборі українську таємну гімназійну «Громаду», яка стала підставою відродження нашого народу в Самбірщині і на Підкарпатті. Членами самбірської «Громади» були сотні українських гімназійних учнів, які в пізнішому житті стали визначними діячами на полі культурно-освітнього і економічного піднесення народніх мас. В «Громаді» творилися підстави українського світогляду й гімназійні учні вчилися бути вірними синами рідного народу та приготувлятися до боротьби з ворогами української нації.

Самбірська «Громада» мала зв'язки з такими «Громадами» в Бережанах, Тернополі, Стрию, Перемишлі

та у Львові. Головою самбірської «Громади» в 1877 році був відомий пізніше письменник, просвітний діяч, адвокат д-р Андрій Чайковський, автор історичних повістей, в яких виступали будівничі українського державного життя, гетьмани Петро Конашевич Сагайдачний, Богдан Хмельницький і полковник Михайло Кричевський. Андрій Чайковський написав також дві великі повісті з життя української інтелігенції «Своїми силами» і «З ласки родини». В повісті «Своїми силами» Чайковський розповідає і про своє життя і згадує самбірську гімназію «Громаду». В часі існування Західно-Української Народної Республіки д-р Чайковський був повітовим комісарем у Самборі. Він написав спомин з того часу п. н. «Чорні рядки».

Мене прийняли в члени «Громади» в IV класі. Сходина членів «Громади» відбувалися в домі Кривеньких на передмісті Самбора в нашому помешканні при вулиці Замойського, а деколи на вільному повітрі, головно в лозах над Дністром. В бібліотеці «Громади» були книжки і журнали, яких не було в гімназійній бібліотеці. Під час сходин члени «Громади» читали опрацьовані доповіді, вели над ними дискусії та позичали книжки і журнали своїм членам. Я прочитав на сходинах доповідь про збірки оповідань Михайла Коцюбинського «По людському» і «В путях наймита» та дві доповіді про російських поетів Пушкіна і Лермонтова.

В 1907 році головою «Громади» був учень VII класи, Карло Коберський, який після закінчення правничих студій у Львівському університеті став визначним кооперативним діячем і письменником. Під час

польсько-радянської війни д-р Коберський, при переході на Захід, загинув. Мої зв'язки з самбірською гімназійною «Громадою» не переривалися, коли я став студентом теології. Під час святкових ферій, я виголосив на сходинах «Громади» доповідь про «Сільсько-господарську кооперацію в Чехо-Словаччині». Коли я мав опрацювати доповідь про драматичну творчість Івана Тобілевича (Карпенка-Карого) для членів читальні українських богословів у Львові, член самбірської «Громади» Остап Гамерський прислав мені повне видання творів цього українського драматурга.

*

18 листопада 1906 року відбулося в гімназійній аулі урочисте відкриття читальні учнів самбірської гімназії. Після промови директора Шафрана, учень VII класи Ума прочитав доповідь про клясичного філолога Станіслава Вітковського, який написав численні наукові праці, м. і. про «Грецьку трагедію» і «Грецьку історіографію». На закінчення урочистості промовив куратор читальні Людвик Биковський. При читальні зложено п'ять гуртків: артистичний, етичний, історично-літературний, природничо-математичний і спортивний. Керманичем читальні став учень VII класи Станіслав Серковський. В історично-літературному гуртку були чотири секції: історична, полоністів, українців і чужих літератур. Етичний гурток мав окремий регламент. Завданням того гуртка було піднесення морального рівня членів, викорінення всіляких налогів і повздержливість від алкогольних напитків.

В шкільному році 1906/1907 прочитано 13 рефератів. До гуртка належало 35 членів. Провідником етичного гуртка був учень VIII класи Лещинський. Члени секції польоністів опрацювали 17 доповідей. Секцію польоністів провадив учень VII класи Серковський. Секція україністів почала свою діяльність в 1907 році під проводом учня VIII класи В. Бачинського. Від березня 1907 року, провідником секції був К. Коберський, учень VII класи. В завідуванні секції була українська гімназійна бібліотека. До української секції належало 65 учнів, які в шкільному році 1906/1907 позичили 495 книжок. «Літературно-науковий вісник» читало 46 учнів. На сходах секції прочитано 12 доповідей: Мирослав Ріпецький про «Михайла Коцюбинського», Остап Гамерський про «Олексу Стороженка», Карло Коберський про «Михайла Драгоманова як публіциста», Михайло Кузьмак про «Івана Франка», Михайло Паска про «Українські народні пісні», учитель Семен Гуменюк прочитав п'ять доповідей про «Українську літературу до Котляревського і про українську драму». Також проведено живу дискусію на тему «Стефанік і Горкий».

Провідником секції чужих літератур був учень VII класи Остап Гамерський. Члени секції прочитали 6 доповідей: Юліян Струсевич про «Льва Толстого», Щипко про «Венецького купця Шекспіра», Гамерський про «Байрона», Бек про «Макбета Шекспіра», учитель Цвіковський про «Англійську літературу».

Природничо-математичний гурток складався з трьох секцій: природничої, фізичної і математичної. До гуртка належало 34 членів. Провідником був учень

VII кляси Кубінський. Члени гуртка прочитали 18 доповідей. Дискусіями кермував куратор читальні учитель Биковський. Члени гуртка відбували природничі екскурсії до ліса в Радловичах.

Самбірська гімназійна читальня мала велике значення. Вона причинилася багато до поширення знань з усіх ділянок науки і до розвитку критицизму, а це головно в наслідок свобідної дискусії над доповідями членів читальні.

РОЗВАГИ, ПРОГУЛЬКИ, ЛЕКТУРА УКРАЇНСЬКИХ УЧНІВ САМБІРСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

Учні самбірської гімназії користали з різних імпрез, розваг та прогулянок і лектури українських, польських та німецьких книжок.

В моїх гімназійних часах учні завжди з нетерпелівістю ждали на приїзд до Самбора Львівського театру «Бесіда». Українські театральні виставки були великим душевним переживанням для гімназійної молоді. Неодин убогий учень продавав свої речі, щоб купити квиток на театральну виставку. Глибоко в моїй пам'яті залишилися сценічні виступи визначних артистів українського театру — Осиповичевої, Рубчакової, Рубчака, Стадникової, Шеремети, Юрчака, Махницької, Петровича, Ольшанського, Яновича й інших.

Улюбленою артисткою була Катерина Рубчакова, яка впродовж довгих років була окрасою українського театру в Галичині. Вивінувана гарним ліричним голосом, співала в майже всіх операх й оперетках. Руб-

чакова грала свої ролі з найбільшим відчуттям і великим захопленням. Побіч Осиповичевої — це була виняткова жінка на нашій сцені. Катерина Рубчакова була дружиною відомого актора, Івана Рубчака, який відзначався сильним басовим голосом, кріпким здоров'ям і стихійною життєрадістю. Рубчак захоплював усіх в ролі Карася в опері «Запорожець за Дунаєм».

Великою симпатією серед гімназійної молоді тішився артист-комік, Андрій Шеремета, якого талант найкраще виявився в театральних виставах «Хата за селом» і «Шельменко денщик».

В гімназійних роках я знаходив велику розвагу в фотопластиконі, який містився в Самборі в домі купця Букитинського при Перемиській вулиці. Більша кількість осіб могла одночасно оглядати стерео-фотографічні образи, які в оптичному приладі пересувалися перед очима глядачів. Оглядання пластичних картин різних країн Європи, Америки, Азії і Африки розбудило в мені краєзнавче замилювання.

Після закінчення університетських студій я збирав матеріал до географічно-історичних нарисів. П'ять моїх популярно-наукових розвідок вийшли друком. Видавництво Михайла Таранька у Львові видало в 1931 році мій географічно-історичний нарис п. н. «Країна фйордів» (Норвегія та її нарід), прикрашений 24 ілюстраціями. Варшавське міністерство поручило цю книжечку до бібліотек українських вселюдних шкіл. Накладом товариства «Спархіяльна Поміч» вийшли в

роках 1932 і 1933 дві мої популярні розвідки про «Данців та їхню сільську господарку» та про «Ірляндців й їх боротьбу за свободу». На сторінках українського католицького тижневика «Правда» була поміщена моя популярна розвідка п. н. «Ватиканська Держава», а в тижневику «Бескид» видруковано мою обширну статтю про «Католицьких Словінців». Я зібрав багато матеріалів про Італію, Чехословаччину, Болгарію, Англію, Швецію та інші країни і задумав опрацювати популярно-наукові розвідки.

*

Учителі самбірської гімназії кожного року організували природничі прогульки до поблизьких лісів в Радловичах і Угерцях і екскурсії до замітних місцевостей в сусідних повітах — Трускавця, Урича, Спаса, Сянока й інших. Трускавець, віддалений 9 кілометрів від Дрогобича, це відомий курорт із сірчано-алькалічними джерелами, які лікують недуги нирок, печінки і ревматизм. З Трускавця походить отець Й. Проць, автор споминів, виданих у Львові в чотирох томах п. н. «Від Трускавця до країни хмародерів». Отець Проць, впродовж довгих років, був українським католицьким душпастирем в Америці.

В Уричі (стрийський повіт) руїни старовинного замчища захоплювати гімназійних учнів.

Ціллю екскурсії до Сянок (турчанський повіт) була гора Пікуй, один з найвищих вершків Високого Бескиду (1,605 метрів).

В 1903 році професор української літератури Філярет Колесса зорганізував пам'ятну прогульку до Спаса в старосамбірському повіті. За княжих часів Спас був осідком галицького князя Лева Даниловича, сильною твердинею і важливим церковним осередком. На високій горі стояв княжий замок. Верх гори оточує тераса, з якої є прегарний вид на всю околицю, долини Дністра та річки Лінинки і дорогу до Лаврова, де є монастир оо. Василіян. Гімназійний хор, під диригентурою професора Колесси, на спаській горі заспівав декілька пісень; над лісами і горами неслися звуки «Верховино світку ти наш» і «Закувала та сива зозуля».

*

Український гімназійний хор у Самборі співав у неділі і свята в церкві, на концертах в честь Тараса Шевченка і на всіляких інших імпрезах. За моїх гімназійних часів диригентами хору були Євген Форостина, який опісля був гімназійним учителем в Стрию, Володимир Грицикевич, син пароха в Старій Солі, Йосиф Стахур, який підчас українських визвольних змагань був старшиною УГА і Лев Сілецький, який, будучи студентом Львівського університету, провадив гімназійний курс в Угринові. Наука співу відбувалася в самбірській гімназії в чотирьох відділах по чотири години тижнево. Гімназійна орхества, до якої належало 20 учнів, брала участь в концертах, прогульках і в різних імпрезах.

*

В VII класі я вибрався з колегою Федором Чайковським на туристичну екскурсію в гуцульські Карпати. Ми поїхали залізницею до Надвірної і звідси мандрували через Делятин, Дору, Микуличин, Яремче, Ямне, Ворохту до Жаб'яго і Ясенова Горішного. Звідси поплили «дарабою» Черемошем і Прутом до Чернівець.

В Делятині вже починаються гори. Дора — це чудова кліматична місцевість, положена в квітловині. З гори Маковиці видно всі довколишні верхи. Ми заночували на оборозі при шосе, що веде долиною Прута до Микуличина. Тут при шляху розмістились численні крамниці, каварні і ресторани. В літі був великий рух у Микуличині, бо тут перебували численні літники.

Околиця Яремча — це найкраща гірська околиця в Івано-Франківській області. Берегом потока Жонки є перехід до відомого водоспаду Прута. З Яремча веде гарна дорога до Ямного. Недалеко залізничного перестанку стоїть камінь Довбуша. Лісова доріжка веде до комор Довбуша, до скали в челюстю між великими каменями. Після цілоденної мандрівки ми заснули твердим сном у гуцульській хаті у Ворохті. По першій світовій війні побудовано у Ворохті відпочинковий дім для українських учителів і санаторію для недужих на легені. Наступного дня ми прийшли до найбільшого села Гуцульщини, Жаб'є (Косівський повіт), і відвідали директора місцевої української школи. Вибрались на Чорногору, але не вийшли на вершки, бо падав сильний дощ.

В недалекому селі Ясенів, керманич погодився взяти нас на дарабу. (Дараба — це сплав складений з пнів-кругляків). Припливши до Чернівець, столиці буковинських українців, ми оглянули замітніші будівлі, театр і митрополичу палату. Опісля поїздом повернулися до Самбора.

*

Кожної суботи учні самбірської гімназії відбували забави і гімнастичні вправи на гімназійному подвір'ї. Літом, вони були обов'язкові по дві години в тиждень. Зимою спортові гри і руханка відбувалися в гімнастичній залі. Учні грали в копаний м'яч (футбол), в «крокета», їздили на роверах. Купелі в Дністрі і в Млинівці були приємною розвагою для учнів. Для старших учнів провадилось навчання танків.

*

Милим зайняттям українських учнів самбірської гімназії було читання українських книжок, що їх видавали у Львові «Українська Видавнича Спілка» і літературне товариство «Молода Муза». Кожного року накладом «Укр. Видавничої Спілки» виходило кількадесятень книжок белетристичних, а також з різних ділянок знання, які українська молодь в Самборі радо читала. «Молода Муза» видавала твори молодих українських письменників — Богдана Лепкого, Михайла Яцкова, Василя Пачовського, Леся Мартовича, Петра Карманського, Олександра Козловського і інших, якими ми, учні, захоплювалися.

МОЇ ПРЕДКИ І РІДНЯ

Мої предки, Василь і Іван Репецькі, власники села Репеді (в Сянціцькому повіті) жертвували до репедської Церкви дорогоцінне Євангеліє, що його зберіг пок. греко-католицький парох у Команчі, Еміліян Келенюк. У цьому старовинному Євангелії є записка з 1695 року, в якій читаємо м. ін.:

«Купили сію Божественную книгу, глаголемую Євангеліє Престольное Їх Мосцове панове Репецкіи за своє телесное здравіє, і отпущеніє гріхов і за память Преставленних св. Памяти Блаженних Жтиторов св. Храму сего сродников своїх... за битности Велебного Господина Отца Йоана Рябского презвитера сея Божественния Церкви, збавенний, а Господу Богу пріємний учинок показали Церкви свят. Архісрея Христова Николая офіруючи тую книгу в вічні часи. За которую дали суму злотих польских 54. Тое купно діялось в дому Їх мосцов Панов Репецких з Онисимом Завацким, Інтролігатором Злочевским, в которого сія книга купленная і власними руками своїми одобрал суму за тую книгу з рук Їх мосцов Панов Репецких Року Божого 1695 м-ца февруарія 3-го».

Репедська дочерна Церква Перенесення мощів св. Отця Николая віддалена від матірної Церкви в Туринську 4 кілометри, візитована була перемиським єпископом Іваном Снігурським у 1834 році, а відновлена була старанням отця пароха Полянського в 1896 році. У 1938 році мешкало в Репеді 1013 українців греко-католиків. Останнім їх парохом був отець Ва-

силь Середович, який тепер душпастирює в Сиракузах (Злучені Держави Америки).

*

Мій батько Теодор Іванович Ріпецький народився 1861 року в містечку Нижанковичах, де мій дідо Іван посідав земельну власність. Стрий батька, емеритований капітан австрійської армії, був людиною побожною і цілим серцем прив'язаною до греко-католицької Церкви. Він пізнав здібності і охоту до науки молодого братанича Теодора і взяв його до Перемишля. Тут, під старанним доглядом свого правдивого добродія і опікуна, Теодор скінчив гімназію і вибрав духовний стан. В духовній семінарії у Львові Теодор Ріпецький був провідником семінаристів і видавав на циклостилі підручники теологічних студій. Після закінчення богословських студій він одружився з Марією Габлинською, дочкою пароха у Волосатому (Ліський повіт).

Висвячений Перемиським єпископом Іваном Ступницьким у 1884 році, отець Теодор Ріпецький протягом років був помічником гр.-кат. пароха в Самборі, а потім став катехитом місцевої мужеської виділової школи. Побіч виконування душпастирських і вчительських обов'язків отець Теодор радо посвячував вільний час для піддержання товариського життя в самбірському касиновому товаристві «Руська Бесіда» і провадив культурно-освітню працю та трудився на письменницькому полі.

Написана ним «Народна історія Руси», прикрашена 69 ілюстраціями на 560 сторінках друку, видана в 1890 році у Львові С. Дудою, була настільною книгою наших селян і багато причинилася до розбудження національної свідомості. У «Вступному слові» автор історії, отець Теодор Ріпецький, написав м. ін.: «Коли станеш читати про славні подвиги твоїх предків, коли довідаєшся, що були часи, в котрих Русь своїм значенням, силою і славою була в переду між другими народами, тоді ти будеш величатися тим, що ти Русин*, син тої славної Руси*, потомок того колись сильного і великого народу, коли згадаєш, що земля, по котрій ходиш і на котрій працюєш, зрешена потом і кров'ю твоїх предків, котрі боролися за честь Руси і своєї Церкви, тоді мимовільно затрепоче радістю серце в твоїх грудях, зродяться в душі теплі чувства любови до всього руського, тоді почувешся готовим до труду, до жертв і старань за добро і честь тої занедбаної і нещасної твоєї батьківщини . . .»

Отець Теодор був також автором трьох книжечок релігійного змісту: «Пояснення Божественної Літургії» та «Господські і Богородичні Празники» (дві частини). Деякі праці отця Ріпецького залишилися в рукописах.

* Слова «Русин» і «руський» є рівнозначні зі словами «українець», «український». Треба пам'ятати, що при кінці XIX. і на початку XX. століття назви «українець», «український» і «Україна» не були ще прийняті в Галичині.

Старанням отця Теорода Ріпецького в 1893 році засновано в Самборі «Товариство для виробу і продажу церковних річей», яке названо «Ризниця». Як головний директор товариства, отець Теодор від самого початку без перерви з повним пожертвуванням всіх сил трудився для добра і розвитку «Ризниці». Його неустанними і всесторонніми стараннями «Ризниця» зайняла перше місце між економічними інституціями в Галичині. Побудовано в центрі Самбора велику поверхову кам'яницю, в якій на поверсі знаходилося мешкання директора «Ризниці» і робітня церковних речей (фелонів, хоругов, стихарів та інше). На партері цієї кам'яниці був склеп і магазин «Ризниці» та кілька приватних крамниць. За радянської влади в кам'яниці Товариства «Ризниця» мають приміщення «Народний Суд» і «Нотаріальне Бюро» та «Гастроном» з чотирма торговельними відділами.

Другим переважним ділом отця Теорода Ріпецького було започаткування Інституту — Приюту для вдів і сиріт по священниках трьох греко-католицьких дієцезій. Перейнятий християнською любов'ю і співчуттям, отець катехит Теодор представив в часописах цю важливу справу — заснування статутного товариства «Приюту для вдів і сиріт». Поплили щедрі жертви на будову кам'яниці «Приюту». Протягом п'ятих років зложено великий фонд — 28 тисяч корон. Після смерти отця катехита Ріпецького не знайшовся діяльний священник, який зайнявся б далі веденням цього гуманного діла.

Перемиська греко-католицька єпископська консисторія наділила отця Теорода Ріпецького крилошан-

ськими відзнаками в признанні його великих трудів і заслуг.

Отець катехит Ріпецький два рази перебув запалення легенів. У нього виявилась грудна недуга. Він помер 14 січня 1901 року на 40-ому році життя і 16-ому році священства.

У посмертній згадці про покійного отця Теодора, самбірський гімназійний катехит, отець Іляріон Гмитрик, написав м. ін.: «Цей многозаслужений муж протягом кільканадцяти літ здійлав так много і оставив стільки памятных діл, яких в часі 50 літ не зділали би. Його рідка доброта, щирість в поведенню, чесний і твердий характер і до самопосвяти посунена працьовитість з'єднали йому загальну пошану і любов та притягали до нього серця всіх, що мали нагоду ближче його пізнати. Був се чоловік слабкий тілом, але сильний духом, енергією і вірою в кращу будучність нашого народа.»

У щоденнику «Діло» (9 жовтня 1901) поміщено допис із Самбора з нагоди загальних зборів товариства «Ризниця», які відбулися 12 вересня цього ж року під проводом самбірського пароха і декана Льва Щавинського. У вступній промові він теплими словами згадав померлого директора «Ризниці» отця Теодора Ріпецького. В справозданню про діяльність товариства «Ризниця» отець Іляріон Гмитрик сказав м. ін.: «Минув семей рік існування товариства, яке з малих початків розвинулося так, що днесь виказує поважну суму 277 тисяч корон оборотового капіталу і має запевнену будучність. Одно лиш мутить нам радісний настрій, що нема вже між нами директора

«Ризниці», отця Теодора Ріпецького, котрий своїми дарованнями на купецькому полі, своєю незвичайною енергією і працьовитістю та всесторонніми стараннями найбільш заслужився для розвитку і добра товариства.» На внесок дирекції збори рішили поставити коштом «Ризниці» пам'ятник на могилі покійного заслуженого директора, отця Теодора Ріпецького.

*

Моя многострадална Мати, Марія з Габлінських Ріпецька, після смерти мужа Теодора залишилася матеріально не забезпеченою з п'ятьма синами, з яких найстарший Всеволод ходив до шостої класи гімназії. Вона з незвичайною працьовитістю і посвятою віддалася праці для удержання і виховання синів. Вони закінчили університетські студії.

Воєнні часи не щадили моїй матері тяжких переживань і терпіння, які вона переносила з великою мужністю і витривалістю. Під час першої світової війни вона втратила сина Мстислава, абсолювента філософських студій у Львівському університеті, який занедужав у Відні в 1916 році і, вертаючись до Самбора, помер у Перемишлі.

В часі західно-української визвольної війни в червні 1919 року польські військові бандити вбили найстаршого сина Всеволода, адвокатського депендента, який займав уряд українського повітового комісара в Турці над Стриєм. Після відступу Української Галицької Армії, брат Всеволод з державним секретарем, міністром Західно-Української Народної Рес-

публіки, надінспектором лісництва Михайлом Мартинцем, з професором учительської семінарії в Самборі, Іваном Сілецьким і його сином, з д-ром Василем Падохом, кандидатом адвокатури і з урядовцем Олександром Утриском в дорозі на Чехо-Словаччину задержалися в Надвірній у завідателя лісів барона Лібіґа. Тоді польський поручник візвав їх на переслухання і в лісі коло присілка Прислона польська військова патруля застрілила усіх крім Утриска, який врятувався втечею.

У 1929 році впав на мою матір найтяжчий удар — передвчасна смерть сина, д-ра Олександра, адвоката в Сокалі. Протягом ряду літ він трудився в самбірських установах — у філії товариства «Просвіта», в товаристві «Сільський господар» і в «Господарсько-торговельній спілці». Як адвокат в Сокалі, д-р Олександр Ріпецький найбільше праці присвячував кооперативній організації, зразу як член управи «Повітового кооперативного союзу», а опісля аж до смерті, як голова Надзірної ради Пов. кооп. союзу в Сокалі. Сокальський кооперативний союз, який об'єднував 95 кооператив — це твір його невпинної праці. Д-р Олександр Ріпецький залишив дружину Володимирі з Садовських і двоє дітей, Нестора та Ярославу. Нестор Ріпецький студіював журналістику на Варшавському університеті. У воєнні роки він провадив живу діяльність в Грубешівському повіті, на Холмщині, і у Варяжі в Сокальському повіті. Як голова «Українського допомогового комітету» в Сокалі, Нестор Ріпецький виявив великі організаційні здібності і за свої самостійницькі переконання був арештова-

ний гештапом. Братанич Нестор живе тепер у Торонті (Канада) і як талановитий публіцист поміщує свої статті в українській канадській пресі.

*

Мій наймолодший брат, д-р Степан Ріпецький, колишній старшина Українських Січових Стрільців, як адвокат в Сокалі, працював у місцевих культурно-освітніх товариствах. В часі останньої війни перебув кілька місяців у гітлерівській в'язниці у Львові. Як емігрант, після десятилітньої фізичної праці в Брукліні (Зл. Держ. Ам.), д-р Степан Ріпецький присвячує свої сили і здібності науковій і публіцистичній діяльності. Він написав велику історичну працю п. з. «Українські Січові Ствільці» і цінну «Бібліографію Українських Січових Стрільців». Його стараннями вийшов «Ювілейний Альманах» з нагоди 50-ліття зорганізування Укр. Січ. Стрільців. Численні розвідки і статті д-ра Степана Ріпецького були друковані в українських американських журналах і газетах. Він живе з дружиною Володимирою в Брукліні.

*

З нагоди ювілею 50-ліття священства мій життєпис був поміщений у IX випуску моїх «Сторінок з історії української Церкви і Культури». Верховний архієпископ-митрополит Української католицької церкви, кардинал Йосиф Сліпий, найменував мене в листопаді 1966 року, мітратом.

Знимка з нагоди посвячення процесійного образу з Зелено-святочну неділю 1967 р. в Хшаново. Акт посвячення виконав о. мітраг М. Ріпецький.

